

T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MÜZİK ANASANAT DALI
MÜZİK PROGRAMI

İLHAN SEFİL

BURSA KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN
OYUNLARI VE OYUNLARA EŞLİK EDEN BAKIR
TÜRKÜLERİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Hale YAMANER OKDAN

İSTANBUL-Mayıs 2022

T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MÜZİK ANASANAT DALI
MÜZİK PROGRAMI

İLHAN SEFİL
(202028005)

BURSA KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN
OYUNLARI VE OYUNLARA EŞLİK EDEN BAKIR
TÜRKÜLERİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Hale YAMANER OKDAN

İSTANBUL-Mayıs 2022

T.C.
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MÜZİK ANASANAT DALI
MÜZİK PROGRAMI

İLHAN SEFİL

BURSA KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN
OYUNLARI VE OYUNLARA EŞLİK EDEN BAKIR
TÜRKÜLERİ

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih :

Tezin Savunulduğu :

Tarih :

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Hale YAMANER OKDAN** _____
(EGE Üniversitesi)

Diğer Jüri Üyeleri : **Doç.Dr. Naci MADANOĞLU** _____
(İstanbul Okan Üniversitesi)

: **Dr. Öğr. Üyesi Çetin KÖRÜKÇÜOĞLU** _____
(İstanbul Okan üniversitesi)

İSTANBUL-Mayıs 2022

ÖNSÖZ

İstanbul Okan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Konservatuar Müzik Bölümü'nde yapılan bu tez çalışmasında, Bursa Keles yöresi geleneksel kadın oyunları ve oyunlara eşlik eden bakır türküleri incelenmiştir.

Büyük Cihan Devleti Osmanlı'nın ilk başkenti olan Bursa, köklü tarihi geçmişi ile birçok uygarlığı bağrına basmıştır. Osmanlı ile Cumhuriyet dönemlerinin mekânsal ve mimari özelliklerini günümüze taşıyan, kültürel ve tarihi derinliği yanında sanatsal özelliklerinin zenginliği ile de öne çıkmaktadır.

Kentin sosyokültürel yapısında tarih boyunca çeşitli bölgelerden gelen göçmenlerin etkisiyle oluşmuş zenginlik gözlenmektedir. Farklı kültürlerin bir araya geldiği bölgede çeşitli yaşam tarzları ile şekillenmiş renkli bir kültürel yapı hakimdir. Bölgenin bu renkli yapısı geleneksel oyunlara da yansımaktadır. Bursa geleneksel halk oyunları Uludağ Türkmen oyunları ve Rumeli halk oyunlarını kapsamaktadır. Bölge oyun ve müzik kültüründe Keles ve Orhaneli ilçelerinin oyun ve türkülerinin ön planda olduğu görülmektedir.

Bursa geleneksel kadın oyunlarında da benzer şekilde Keles ve Orhaneli ilçeleri göze çarpmaktadır. Geleneksel oyunların ağırlıklı olarak kına, düğün, nişan gibi etkinliklerde gözlendiği bölgede erkekler ayrı kadınlar ayrı bir biçimde eğlenmektedir. Erkek oyun icrasına daha çok davul, zurna, klarnet, cümbüş, keman, darbuka gibi enstrümanlar eşlik etmektedir. Kadın oyunlarının ise hemen hemen tamamında bakır çalgısı görülmektedir. Bakırın bir enstrüman olarak çalınması ve türkülerin söylenmesi sureti ile icra edilen geleneksel kadın oyunlarında "Bakır Çalma Geleneği" olarak adlandırılan bu uygulamanın önemi büyüktür. Geçmişten günümüze kuşaktan kuşağa aktarılarak sürdürülmüş olan bu gelenek, günümüzde azalan temsilcileri ile yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Bu tez çalışmasında yazılı kaynaklardan yararlanıldığı gibi bölgede bakır çalma geleneğinin günümüz temsilcileri ile görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması ile gerçekleştirilen kişisel görüşmelerde bakır ve bakır çalma geleneği yanında geleneksel giyim kuşam ve oyunlar hakkında da bilgi toplanmıştır. Bu tez çalışması alan araştırması ile elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanmış, sunulan bilgiler fotoğraflarla desteklenmiştir.

Bu çalışma konusunu seçmemdeki en büyük sebeplerden biri, Bursa Keles yöresi geleneksel kadın oyunları ve bu oyunlara eşlik eden bakır türkülerinin, gerek bölge gerek Türk müzik ve oyun kültürü açısından sahip olduğu önemdir. Ayrıca çocukluğumdan beri yörede yetişmiş olmam, kendi bölgemin kültürü üzerine bir çalışma yapma isteğimin temel nedeni olmuştur. Bu çalışma ile Bursa ili müzik ve oyun kültürü ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılara Keles yöresi geleneksel kadın oyunları ve oyunlarına eşlik eden bakır türküleri hakkında bilgi sunulması hedeflenmiştir.

Bu tezin hazırlanması ve bu konunun seçimi sırasında beni yönlendiren, kıymetli bilgileriyle beni bilgilendiren danışmanım Doç. Dr. Hale Yamaner Okdan'a, Sayın Öğr. Gör. Abdurrahim Karademir'e, alan araştırması sırasında bana her türlü desteği sağlayan Kültür Bakanlığı bakır ve ses sanatçısı Mehtap Takmaklı'ya, Kültür Bakanlığı ses ve bakır sanatçısı Emel Örgün'e, Emrecaan Niksarlı'ya, Samet Meriçli'ye, Ozan Şahin'e ve sevgili eşim Asena Bor Sefil'e teşekkürlerimi sunarım.

İlhan SEFİL
Mayıs, 2022

ÖZET

İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konservatuar Müzik bölümü alanında hazırlanan “Bursa Keles yöresi geleneksel kadın oyunları ve oyunlara eşlik eden bakır türküleri" konulu bu tezde geleneksel kadın oyunlarına eşlik eden bakır türküleri ele alınmıştır.

Müzik insanoğlunun varlığı ile birlikte var olduğu düşünülen, insan hayatının en vazgeçilmez unsurlarından biridir. Müzik sanatı sadece duygu ve hislerimize tercüman olmakta kalmayıp, hayatımızın hemen her alanına tesir edebilecek kadar etkilidir. Aşk, yaşam, savaş, ölüm ve doğum gibi pek çok konunun işlendiği geleneksel müziklerimiz ve beraberinde yaşatılan oyunlarımızda geçmişten gelen kültürel izleri bulunmaktadır.

Günümüzde birçok kültürel değer çeşitli etkenlerle unutulmaya yüz tutmuştur. Yapılan araştırmalarla kültürel değerlerin tespit edilmesi, bir sonraki nesle kültürün aktarılması adına değerlidir. Bursa ilinin kaybolmaya yüz tutan kültürel değerlerinden biri bakır icracılığıdır. Geleneksel Bursa kadın oyunlarında bakır icracılığı önemli bir yere sahiptir. Özellikle Keles ilçesi merkez ve köylerinin geleneksel kadın oyunlarında bakır çalgısının kullanımı çok yaygındır. Bu çalışmada bölgeye has geleneksel kadın oyunları ile bakırın kullanımı, tutuş şekli, ritmi ve oyuncu ile müzisyen arasındaki uyumu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bursa yöresi, Keles yöresi, halk oyunları, bakır çalgısı, bakır çalgısı icraları, Bursa Keles yöresi geleneksel halk oyunları kıyafetleri

Tarih: Mayıs 2022

ABSTRACT

In this thesis, which was prepared in the field of Istanbul Okan University Social Sciences Institute, Conservatory Music Department, with the theme of "Traditional women's dances in Bursa Keles region and copper folk songs accompanying the dances", copper folk songs that accompany traditional women's dances will be studied in general and will be studied by conducting a correct research. Again, detailed examinations were made on clothes, life, traditions and customs as well as game music.

In the region, men's and women's games are played with spoons. In the field research, it was understood that all of the women's dances were composed of oral folk songs, while the men's dances were composed of instrumental melodies. The reason for this is that since male musicians are not taken into the entertainment of women, women play their own plays by singing folk songs.

Today, many cultural values have sunk into oblivion due to various factors. Identifying cultural values through research is valuable in terms of transferring culture to the next generation. One of the cultural values of Bursa, which is about to disappear, is copper performance. Copper performance has an important place in traditional Bursa women's dances. The use of copper instruments is very common, especially in traditional women's dances in the center and villages of Keles district. In this study, the traditional women's dances unique to the region and the use of copper, the way of holding, the rhythm and the harmony between the actor and the musician are discussed.

Keywords: Bursa region, Keles region, folk dances, copper instrument, copper instrument performances, traditional folk dance clothes of Bursa Keles region

Date: May 2022

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA NO</u>
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR.....	x
BÖLÜM 1. GİRİŞ	1
BÖLÜM 2. BURSA VE KELES YÖRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ	3
2.1. BURSA İLİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	3
2.1.1. Bursa İlinin Tarihi.....	3
2.1.2. Bursa İlinin Coğrafyası.....	5
2.1.3. Bursa İlinin Sosyokültürel Varlıkları	6
2.1.4. Bursa İlinin Folkloru.....	10
2.2. KELES YÖRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	10
2.2.1. Keles Yöresinin Tarihi ve Fiziksel Gelişimi	10
2.2.2. Keles Yöresinin Kültürel Özellikleri.....	18
BÖLÜM 3. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARI .	25
3.1. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ.....	25
3.2. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ	26
3.3. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARINDA GİYİM KUŞAM.....	29
3.3.1. Üst Bedene Giyilen Kadın Giysileri.....	30

3.3.2. Alt Bedene Giyilen Kadın Giysileri	35
3.3.3. Özel Günlerde Giyilen Kadın Giysileri	37
3.3.4. Başörtüleri.....	38
3.3.5. Tamamlayıcı Aksesuarlar	40
3.3.6. Ayağa Giyilenler.....	43
3.4. KELES YÖRESİ TÜRKÜLÜ KADIN OYUNLARINDA KULLANILAN ÇALGILAR.....	45
3.5. KELES YÖRESİ TÜRKÜLÜ KADIN OYUNLARINDA KADIN MÜZİSYENLER	51
3.5.1. Mehtap TAKMAKLI.....	51
3.5.2. Emel ÖRGÜN.....	52
BÖLÜM 4. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARINA EŞLİK EDEN BİR ÇALGI UNSURU: BAKIR.....	53
4.1. BAKIRIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ, BAKIR İCRASI VE İCRACILIK.....	53
4.2. BAKIRIN KULLANIM ALANLARI.....	58
4.3. BAKIR EŞLİKLİ TÜRKÜLÜ KADIN OYUNLARI ...	59
4.3.1. A Fadimem Oyunu	59
4.3.2. Cezayir Oyunu	61
4.3.3. Deve Gelir İnişten Oyunu.....	64
4.3.4. Goca Bakır Gümlemez Oyunu	65
4.3.5. Tren Yolu Oyunu.....	68
4.3.6. Bursa'nın Ufak Tefek Taşları Oyunu	70
4.3.7. İpeğim Oyunu	72
4.3.8. Koca Adamın Sakalı Oyunu	74
4.3.9. Menekşe (Menevşe) Oyunu.....	76
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	83

ŞEKİLLER DİZİNİ

SAYFA NO

Şekil 2.1: Keles İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Yoğunluğu	
.....	Hata
! Yer işareti tanımlanmamış.	
Şekil 2.2: Bursa Haritası.....	16
Şekil 2.3: Geleneksel Kadın Kostümü	22
Şekil 2.4: Halkoyunları Günümüz Kıyafetleri	22
Şekil 3.1: Tongurdaklı Kaşık.....	26
Şekil 3.2: İçlik	31
Şekil 3.3: Göynek.....	31
Şekil 3.4: Üçetek-Entari-Zıbın	32
Şekil 3.5: Üçetek	32
Şekil 3.6: Gүdük.....	33
Şekil 3.7: Cepken	34
Şekil 3.8: Gүdük (Cepken).....	34
Şekil 3.9: Paça	35
Şekil 3.10: Paça (Don).....	36
Şekil 3.11: Don.....	36
Şekil 3.12: Entari.....	37
Şekil 3.13: Sarka (1).....	38
Şekil 3.14: Sarka (2).....	38
Şekil 3.15: Al Bazı	39
Şekil 3.16: Meldinli Fes	40
Şekil 3.17: Şal Kuşak	41
Şekil 3.18: Peşkir.....	41
Şekil 3.19: Gıdıklık (1).....	42
Şekil 3.20: Gıdıklık (2).....	42
Şekil 3.21: Dizge	43

Şekil 3.22: Çingilli Bağlama	43
Şekil 3.23: Çorap	44
Şekil 3.24: Çarık	44
Şekil 3.25: Bakır	45
Şekil 3.26: Bakır Darbuka	46
Şekil 3.27: Davul	46
Şekil 3.28: Kudüm	47
Şekil 3.29: Kaşık	47
Şekil 3.30: Zilli Maşa	47
Şekil 3.31: Zurna	48
Şekil 3.32: Klarnet	48
Şekil 3.33: Kaval	48
Şekil 3.34: Bağlama	49
Şekil 3.35: Cümbüş	49
Şekil 3.36: Cura Bağlama	49
Şekil 3.37: Divan Bağlama	49
Şekil 3.38: Kabak Kemane	50
Şekil 3.39: Keles Yöresi Çalgıları	50
Şekil 3.40: Mehtap Takmaklı ile Yüzyüze Görüşme	51
Şekil 3.41: Emel Örgün ile Yüz Yüze Görüşme	52
Şekil 4.1: Mehtap Takmaklı ile Ropörtaj	54
Şekil 4.2: Bursa Türküleri ve Bakır İcrası (1)	55
Şekil 4.3: Emel Örgün ile Röportaj	56
Şekil 4.4: Bursa Türküleri ve Bakır İcrası (2)	57
Şekil 4.5: A Fadimem Oyununun Ritim Notası	59
Şekil 4.6: A Fadimem Oyununun Müzik Notası	60
Şekil 4.7: Cezayir Oyununun Ritim Notası	61
Şekil 4.8: Cezayir Oyununun Müzik Notası	62
Şekil 4.9: Deve Gelir İnişten Oyununun Ritim Notası	64
Şekil 4.10: Deve Gelir İnişten Oyununun Müzik Notası	65
Şekil 4.11: Koca Bakır Gümlemez Oyununun Ritim Notası	66
Şekil 4.12: Koca Bakır Gümlemez Oyununun Müzik Notası	67

Şekil 4.13: Tren Yolu Oyununun Ritim Notası.....	69
Şekil 4.14: Tren Yolu Oyununun Müzik Notası	69
Şekil 4.15: Bursa'nın Ufak Tefek Taşları Oyununun Ritim Notası	71
Şekil 4.16: Bursa'nın Ufak Tefek Taşları Oyununun Müzik Notası.....	71
Şekil 4.17: İpeğim Oyununun Ritim ve Müzik Notaları	73
Şekil 4.18: İpeğim Oyununun Müzik Notası.....	73
Şekil 4.19: Koca Adamın Sakalı Oyununun Ritim Notası.....	74
Şekil 4.20: Koca Adamın Sakalı Oyununun Müzik Notası.....	75
Şekil 4.21: Menekşe Oyununun Ritim Notası.....	76
Şekil 4.22: Menekşe Oyununun Müzik Notası	77

KISALTMALAR

DTMK. : Devlet Türk Müziği Konservatuarı

E.Ü. : Ege Üniversitesi

THO. : Türk Halk Oyunları

TRT. : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

THOF. : Türkiye Halk Oyunları Federasyonu

GSK. : Gençlik Spor Kulübü

Prof. Dr. : Profesör Doktor

Doç Dr. : Doçent Doktor

Yrd. Doç. Dr. : Yardımcı Doçent Doktor

Öğr.Gör. : Öğretim Görevlisi

İTÜ. : İstanbul Teknik Üniversitesi

S. : Sayı

s. : Sayfa

ss. : Sayfadan Sayfaya

vb. : Ve Benzeri

bkz. : Bakınız

haz. : Hazırlayan

Ed. : Editör

Çev. : Çeviren

Rep. : Repertuar

Der. :Derleyen

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Somut olmayan kültürel miraslar, toplumların kültürlerinin oluşmasında başlıca rol oynayan unsurlar olarak tarihsel süreç içinde yerlerini almışlardır. Toplumların kendilerini ifade etme şekli olarak ortaya çıkan bu kültürel mirasların başında sözlü gelenek ürünleri gelmektedir. Doğumdan ölüme kadar geçirilen süreçte yer alan uygulamalar halkın yaşamının bir yansımasıdır.

Bu çalışma; müzik, söz ve oyun unsurlarını bünyesinde bulunduran Bursa ili Keles ilçesine ait “Bursa Keles yöresi geleneksel kadın oyunları ve oyunlara eşlik eden bakır türküleri” hakkında yapılmış sistematik bir tespit çalışmasıdır.

Araştırmanın amacı, halk kültürünün geleneksel ürünlerinden olan kadın oyunları ve oyunlara eşlik eden bakır türküleri, yerinde tespit edilip kayıt altına alınması, tasnif edilip sınıflandırılması ve bir sonuca ulaştırılması yolu ile halk bilimine katkı sağlamaktır.

Yöre oyunları ve müzikleri defalarca yapılan alan araştırmalarıyla kaynak kişilerden öğrenilmiştir. Bu bölgede oyunlara genel olarak "kaşıklı oyun", "güvende", "kırık zeybek" ve "kaşıklı karşılama oyunu” denilmektedir.

Yapılan alan araştırmasında kadın oyunlarının hemen hemen hepsine sözlü türkülerin ve bakır çalgısının eşlik ettiği görülür. Yöredeki kadın oyunları en az iki kişiyle düz, daire veya karşılama formunda (karşılıklı) oynanmaktadır.

"Bursa Keles yöresi geleneksel kadın oyunları ve oyunlara eşlik eden bakır türkülü" konulu tezin birinci bölümünde ele alınan konular, konunun genel çerçevesini oluşturabilmek için Bursa'nın coğrafi konumu, tarihi sosyokültürel varlıkları, folklorik özellikleri, Keles yöresinin tarihi ve fiziksel gelişimi, yörenin kültürel özellikleridir.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Keles yöresi geleneksel kadın oyunlarının genel özellikleri, üst beden ve alt beden kadın giysileri, gündelik hayat ve özel günlerde giyilen kadın giysileri, başlıklar, tamamlayıcı aksesuarlar, ayağa giyilenler gibi giyim kuşam unsurları ele incelenmiştir. Yöreye ait giysilere ait açıklamalar fotoğraflarla desteklenmiştir. Geleneksel kadın oyunlarının yapısal özellikleri, kuruluş formları, oyuncu sayısı, oyun türleri ile icra zaman ve mekanları ele alınana diğer konulardır. Bu bölümde bölgede kullanılmakta olan vurmali, üflelemeli, tezeneli ve yaylı çalgılara dair bilgilere de yer verilerek Bursa ili geleneksel müziği genel hatlarıyla tanıtılmak istenmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde, bakır çalgısı hakkında genel bilgiler verilip, bakırın kullanım alanları ve bakır eşlikli türkölü kadın oyunlarına değinilmiştir. Yapısal ve işlevsel bağlamda bakır türkölüleri ve eşlik ettikleri geleneksel kadın oyunları incelenerek elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışmasında sunulan yöre oyun ve müzik geleneğine dair bilgiler, 05.01.2022 – 10.04.2022 tarih aralığında bölgenin mahalli sanatçıları olan ve Osmangazi ilçesinde yaşamakta olan Mehtap Takmaklı ve Emel Örgün ile gerçekleştirilen görüşme verilerine dayanmaktadır.

Bu çalışmamızın daha sonraki araştırmalara ışık tutması ve sürekli gelişmekte olan teknoloji ve bilim karşısında unutulmaya, gözden kaybolmaya yüz tutmuş değerlerimizin gelecek nesillere aktarılması en büyük dileğimizdir.

BÖLÜM 2. BURSA VE KELES YÖRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

2.1. BURSA İLİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1.1. Bursa İlinin Tarihi

Tarihi olarak Bizanslıların, Romalıların, Anadolu Selçuklularının ve ardından en son Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunan ve Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti niteliğinde olan Bursa ili, tarih süresince birbirinden farklı birçok uygarlığı bünyesinde barındırmış olan en eski Türk şehirlerinden biridir. Kuruluşundan bu yana her kültüre ve her döneme ait oldukça zengin bir tarihi mirasa da sahip olmuştur (Erer, 2004).

Eski ismi Yunanca Brusa ya da Prussa'dır. Gerçekleştirilen çalışmalar M.Ö. 4000'lerden bu yana Bursa yöresinin çeşitli yerleşimlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. M.Ö. 13. yüzyıldan sonra bu topraklara Misler ve Bitinler yerleşmiştir. İlk Çağ'da Misya ve Bitinya'nın komşu olduğu bir bölgede bulunun yöre M.Ö. 7. yüzyılda Lidya, M.Ö. 546'da Pers imparatorluğunun egemenliği altına girmiştir. Pers egemenliği süresince M.Ö. 334 senesine kadar, Bitinyalılar kendi yöneticilerini kendileri seçme hakkına sahiptiler. Bitinya Krallığı M.Ö. 328 senesinde kurulmuş, Kral Zipoedes'in döneminde önemli bir gelişim göstermiş ve Kral Zipoedes'in oğlu 1. Nikodemes döneminde tarihindeki en güçlü konuma ulaşmıştır. M.Ö. 182-230 seneleri arasında krallık yapan 1. Prusias, Bursa'nın kurucusu şeklinde nitelendirilmektedir (Altepe, 2010).

Şehrin isminin de yine şehrin o dönemki ismi olan Prussa'dan geldiği tahmin edilmektedir. Bitinya; M.Ö. 74 senesinde Bitinya'ya bağlanmış ve başkenti Bursa (Prussa)'dan İzmit (Nikomedia)'e taşınmıştır. Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 senesinde ikiye bölünmesinin ardından Bizans himayesinde kalmış olan Bursa ili, Doğu eyaletine bağlı olan Asya Diyosezi sınırları içinde yer almıştır. Bursa şehri 11. yüzyılda Selçukluların saldırısına uğramış ancak 14. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğu'nun himayesi altında kalmıştır. Uzun süren çatışmaların sonrasında 1326 senesinde Orhan Bey Bursa'yı almış ve Osmanlı Devleti'nin başkenti ilan etmiştir. Bursa'nın fethi sonrasında kurulmuş olan Bursa Mehterhanesi, 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın

kapatılması ile birlikte kapatılmıştır. 1826 senesinde Edirne'nin başkent olduğu tarihe kadar başkent olmayı sürdüren Bursa, 1453 senesinde İstanbul'un fethedilmesine kadar Osmanlı Devleti'nin en mühim merkezi olmuştur (Altepe, 2010).

14. yüzyıldan itibaren Bursa; Hindistan üzerinden gelen baharatın ve İran'dan gelen ipeğin sayesinde ekonomik açıdan önemli gelişmeler göstermiştir. Bilhassa 16. yüzyılda doruk noktasına ulaşan baharat ve ipek ticareti şehir hayatını büyük ölçüde canlandırmıştır. Şehirdeki meşhur olan Emir, Fidan, Koza ve İpek Hanları bu ticaretin en yoğun olduğu yerler olmuştur. Bursa ilinin nüfusu bu dönemde 75 bin civarındadır. Batı Avrupa ilkelerinden şehre gelen birçok tüccar, bilhassa İtalya – Venedik'ten gelmiş olan kişiler şehre yerleşmiş, baharat ve ipek karşılığında kendi ülkelerine ait olan yünlü dokumaların satışlarına başlamışlardır. Burada satın alınmış olan baharat ve ipek önce İstanbul'a, İstanbul'dan Ege/Akdeniz güzergahı üzerinden Batı Avrupa ve İtalya pazarlarına veya Karadeniz güzergahı üzerinden bugünkü Ukrayna'yı takip ederek Orta ve Doğu Avrupa pazarlarına gönderilmekteydi. Hem Bursa'ya hem de Osmanlı İmparatorluğu'na önemli bir zenginlik kazandıran bu ticari etkinlik 17. yüzyıldan itibaren Hollandalıların ve İngilizlerin Hint Okyanusu üzerindeki hakimiyeti ele geçirmeleri ile birlikte ipek ve baharatı Ümit Burnu üzerinden direkt olarak Avrupa'ya taşımaya başlamaları ile beraber önemini yitirmiş ve zamanla da giderek azalmıştır (Altepe, 2010).

1900'lü senelerin başında Bursa Yöresi, Hüdavendigâr Vilayet sınırları içerisinde yer almıştır. 1877 senesinde kent belediyesi kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında belirli bölgelerinde bazı ayaklanmalar çıkmış olan Bursa, 8 Temmuz 1920 tarihinde Yunan askerleri tarafından işgal edilmiştir. 11 Eylül 1922 tarihinde işgalden kurtarılmış, Cumhuriyet Dönemi'nin başlaması ile birlikte şehirde planlama çalışmaları başlatılmıştır. 1960 senesi itibari ile şehirde sanayi önem kazanmış, kent gelişimi ve nüfusunda artış gerçekleşmiştir. Sanayinin, tarımsal ve ticari potansiyelinin yüksek olması, coğrafi konumunun elverişliliği Bursa şehrinin her daim korumasını sağlamıştır (Altepe, 2010).

Hızlı nüfus artışı, göç ve endüstriyelleşme ile birlikte; suç oranlarının, işsizliğin, kaçak yapılaşmanın ve çevre kirliliğinin artışı kentsel sorunlara neden olmuştur. 1990'lı senelerde, bu sorunlar ile baş edebilmek için başlatılan bir hareket ile birlikte; uluslararası, ulusal ve yerel kaynaklardan faydalanılarak istihdam, sağlık, güvenlik, eğitim, ulaşım, çevre kirliliği, kanalizasyon ve içme suyu gibi hususlarda mühim önlemler alınmaya başlanmıştır. Vatandaşların, özel sektörün, sivil toplum örgütlerinin ve

üniversitenin günden güne artan duyarlılığını cevaplayabilmek adına yeni kentsel düzenlemeler, çevresel yatırımlar, kültür merkezleri, binalar ve parklar yapılmaktadır (Altepe, 2010).

Türkiye'deki ilk yün kamgarn ve suni ipek fabrikaları olan Merinos ve Gemlik Suni İpek fabrikaları da yine Bursa'da kurulmuştur. 1960'lı senelerin sonunda tekstil ile birlikte Tofaş ve 1970'li senelerin başında Oyak Renault kurulmuş ve Bursa adeta bir otomobil üretim merkezi haline gelmiştir (Kuter, 2008).

Bursa tarihine bakıldığında birçok ilkin gerçekleştirildiği bir şehir olduğu görülmektedir. En önemli görülen ilkler ise şu şekilde sıralanabilmektedir (Kuter, 2008);

- Osmanlı'daki ilk çifte hamam
- Osmanlı'daki ilk üniversite
- Osmanlı'daki ilk hastane
- Osmanlı'daki ilk bedestan
- Osmanlı'daki ilk ruhsatlı maden suyu
- Anadolu'daki ilk şehirlerarası ulaşım
- Anadolu'daki ilk tiyatro
- Anadolu'daki ilk orman müzesi
- Anadolu'daki ilk ipekçilik okulu
- Anadolu'daki ilk diplomatik zafer
- Anadolu'daki ilk hayvan hastanesi

2.1.2. Bursa İlinin Coğrafyası

Kuzeyde Marmara Denizi, İzmit, İstanbul ve Yalova, doğuda Adapazarı ve Bilecik, batıda Balıkesir ve güneyde Kütahya illeri ile çevrilmiş olan Bursa ili Cumhuriyet, Osmanlı ve Bizans Dönemleri'ne ait mimari ve mekânsal niteliklerini bugüne kadar korumuş olan bir tarih ve kültür şehridir. Osmanlı ve Bizans dönemlerinin benzersiz zenginlikleri ile ülkemizin göz bebeklerinden olan Bursa kültür turizmi potansiyeli bakımından İstanbul'dan sonra gelen önemli şehirlerden biridir. Bursa ili yirmi sekiz-otuz derece enlem, kırk derece boylam daireleri arasında yer alan, Marmara Denizi'nin Güneydoğu'sunda bulunan Türkiye'nin en büyük dördüncü şehridir. Bursa'nın rakımı yüz elli beş metredir ve genellikle ılıman iklim gözlenmektedir. Kuzey bölümünde

Marmara Denizi'nin sahip olduğu ılıman iklime karşı Güney bölümünde Uludağ'ın sahip olduğu sert iklim gözlenmektedir (Altepe, 2010).

Marmara Denizi'nin Güneydoğu tarafında bulunan Bursa ilinin Marmara Denizi kıyısındaki alanlarının uzunluğu toplamda yüz otuz beş kilometreye denk gelmektedir. Bursa'daki en mühim yükselti, milli park ve kayak merkezi olan Uludağ'dır. Bursa'nın önemli gölleri Uluabat ve İznik gölleridir. Genel olarak ılıman iklime sahip olan Bursa'da yer yer farklı iklimler de görülebilmektedir (Altepe, 2010).

Bursa'daki en önemli akarsular; Mustafakemalpaşa Çayı, Nilüfer Çayı, Göksu Çayı, Aksu Deresi, Koca Dere ve Kara Dere'dir. Dağlar ise Bursa iline ait toprakların %35'ini oluşturmaktadır. Bu dağlar sıradağ niteliğinde olup genel olarak Doğu/Batı yönüne uzanmaktadır. İlin %17'si ise ovalardan oluşmaktadır. Bu ovalara; Yenişehir Ovası, Bursa Ovası, Orhangazi Ovası, Mustafakemalpaşa Ovası ve İznik Ovası örnek gösterilebilmektedir (Altepe, 2010).

2.1.3. Bursa İlinin Sosyokültürel Varlıkları

Bursa ili tarihi açıdan oldukça zengindir ve ildeki tarihi bölgelerden en önemlileri; Emirsultan Türbesi ve Camii, Yıldırım Külliyesi, Yeşil Medrese, Yeşil Türbe, Muradiye Külliyesi, tarihi hanlar, Bursa kalesi, Ulu Cami, Orhangazi ve Osmangazi Türbeleri, Cumalıkızık Köyü, Hüdavendigâr Camii ve Türbesidir (Altepe, 2010).

Bursa ilinde bulunan tarihi ve kültürel yapılar çoğunlukla kent merkezinde yer alan "Hanlar Bölgesi"nde bulunmaktadır. Geçmiş zamanda Bursa ipeği ticaretinin yapıldığı bu alanda yer alan Koza Han, Fidan Han, Emir Han ve Pirinç Han'daki hareketli ticari yaşam Osmanlı Dönemi'nden bu yana asırlardır etkinliğini sürdürmektedir. Bey Hanı (Emir Han) 1340 senesinde Orhangazi Külliyesi'nin bir bölümü olarak inşa edilmiştir. İçerisinde 38 adet oda ve 36 adet mahzenin bulunduğu, orta bölümünde şadırvanlı bir bahçenin yer aldığı, Ulu Cami'ye yakın bir konumda yer alan han, geçmişten bu yana etkinliğini korumaktadır (Kaplanoğlu & Cengiz, 2008).

Yüzyıllardır ulu iki çınarın bekçilik ettiği Bey Hanı'nda, tekstil malzemelerinin ticareti gerçekleştirilmektedir. Orhan Camii ve Ulu Cami arasında bulunan 1490/92'de Sultan 2. Bayezid'in yaptırdığı tarihi Koza Han'ın orta bölümünde, alt katında çeşme bulunan iki katlı bir mescit yer almaktadır. İçerisinde 95 odanın yer aldığı Koza Han,

ülkemizin en mühim koza alım noktasıdır konumuna sahiptir. Handa yer alan dükkanlarda kumaş ve ipek eşarp satışları yapılmaktadır (Kaplıanoğlu & Cengiz, 2008).

Sultan 2. Bayezid tarafından 1508 senesinde inşa ettirilmiş olan Pirinç Han, geniş bir avlunun etrafında yer almaktadır. İki katlıdır ve toplamda 78 odaya sahiptir. Han'ın bahçesinde 7.10 metre uzunluğuna sahip tarihi bir çınar ağacı yer almaktadır. Bursa çarşısının merkezinde bulunan en büyük ve en güzel yapılardan biri olan İpek Han içerisinde mefruşat ve tekstil malzemeleri satışları yapılmaktadır. Hanlar Bölgesi'ndeki en özgün yapılardan biri olan Geyve Han, 15. yüzyılda inşa ettirilmiştir. Han, kare bir avlunun etrafında bulunmaktadır ve iki kattan oluşmaktadır. Üst katında otuz oda ve alt katında ise yirmi altı oda bulunmaktadır. Geyve Han 2007 senesinde Bursa Osmangazi Belediyesi tarafından restore edilmiş ve Han'ın kuzey kapısı açılarak yenilenmiştir (Kaplıanoğlu & Cengiz, 2008).

Bursa Uzunçarşıdaki Tuz Pazarı Caddesi'nde bulunan Tuz Han'ı, 1454 senesinde inşa edilmiştir. İki katlı olan hanın alt katında yirmi oda ve üst katında ise yirmi üç oda bulunmaktadır. Tuz Han'ı Bursa'daki en küçük hanlardan biridir. Balıbey Han'ı ise Atatürk Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Yaklaşık olarak beş yüz senelik bir tarihi geçmişe sahiptir. Orijinal hali üç katlı ve altmış dört odalı olan Balıbey Hanı'nda; hediyelik eşyalar, çiniler, gümüşler, ipekler, havlular, antika malzemeler satılmaktadır (Kaplıanoğlu & Cengiz, 2008).

Bursa ilinin Hanlar Bölgesi'ne yakın bir konumda yer alan, Bursa'daki en mühim tarihi yapılardan biri olan ve Türkiye genelinde önemli bir ünü bulunan Ulu Camii de mimari özellikleri ve heybetli görüntüsü ile şehrin incilerinden biridir. Niğbolu Savaşı'nın kazanılmasının ardından 1398-1400 seneleri arasında Sultan Yıldırım Bayezid tarafından inşa ettirilen cami, sahip olduğu on iki büyük yığma ayaklara bağlı olan kemerleri, kalın duvarları, on alto köşeli mermer şadırvanı ve pıandantiflerine oturan yirmi kubbesi ile birlikte Osmanlı mimarisinin en gözde örneklerinden biridir. Bursa'da bulunan diğer bir önemli yapı da Yeşil Türbe'dir. Türbe sekizgen yapıya sahiptir. İznik çinileri ile bezenmiş oldukça görkemli bir Türbe'dir. Türbe'nin içerisinde Çelebi Sultan Mehmet'in kızları Ayşe Hatun ve Sitti Hatun, oğulları Yusuf, Mahmud, Mustafa ve dadıları Daya Hatun'a ait sandukalar yer almaktadır (Altepe, 2010).

Emir Sultan Camii, ibadet alanı kare şeklinde olan ve üzeri büyük bir kubbe ile örtülmüş olan bir yapıya sahiptir. Camii'nin girişinde şadırvanlı, güzel ve geniş bir avlu

bulunmaktadır. Camii'nin avlusu on altı taş kemere sahip olan ahşap yapılı kagir revak ile çevrelenmiştir. İbadet alanı ve caminin taban bölümü tuğla, avlu tabanı ise taş ile döşenmiştir. İnşaatın bedeni ise tuğla ve taştan yapılmıştır. Emir Sultan Camii 1795 senesinde yıkılmış, 1804 senesinde 3. Selim'in emriyle tekrardan inşa edilmiştir. 1855 senesinde gerçekleşen depremde hasar gören camii, yeniden onarılmış ve bunun sonucunda özgünlüğünün büyük bir kısmını kaybetmiştir. Camii'nin avlusunda yer alan türbe içerisinde; Emir Sultan'ın, eşi Hundi Hatun'un, oğlu Emir Ali'nin ve iki kızının mezarı yer almaktadır (Altepe, 2010).

Bursa ilinin on km doğusunda yer alan ve yedi yüz sene önce Oğuz Boyları tarafından yaptırılan Kızık köylerinden biri olan Cumalıkızık Köyü, üç yüz senelik ahşap evleri ile yangın tehlikelerini atlatarak bugüne ulaşmış ve bozulmamış tek köydür (Akıncıtürk, 2002). Cumalıkızık köyü bir vakıf köyü olarak oluşturulmuştur. Köydeki tarihi yapı ve erken Osmanlı Dönemi'ne ait olan kırsal kesimin sivil mimari yapıları bugüne kadar bozulmadan korunmuştur. Köy bu sebepten dolayı çok fazla ziyaret edilen bir yer niteliğindedir. Tarih konulu filmlerde de bu köy sıklıkla mekan olarak tercih edilmekte ve kullanılmaktadır (Altepe, 2010).

14. yüzyılın sonuna doğru İspanya İmparatorluğu'nun sınır dışı edilmiş olan ve Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş olan Musevi topluluğuna ait ilk kabileler Bursa'ya yerleştirilmiş ve burada bir Sinagog kurulmuştur. Bu sinagogun adı Gerus Sinagogu'dur. Yapı halen daha bakımlı, sağlam ve ibadete açık durumdadır. Ayrıca Hayat Ağacı Sinagogu şeklinde isimlendirilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde yapılan ilk sinagog olması nedeniyle tarihi değeri yüksektir. Ardından Bursa'yı fetheden Orhan Bey Dönemi'nde ilk ferman çıkartılmış ve Ets Ahayim Sinagogu kurulmuştur. 15. yüzyılda İspanya'da yer alan Mallorca Adası'ndan gelen ve Bursa'ya yerleştirilmiş olan, diğer Musevi kabileleri tarafından inşa edilmiş olan bu Sinagog, kafilenin geldiği adadan esinlenilerek "Mayor Sinagogu" şeklinde isimlendirilmiştir (Altepe, 2010).

Antik Çağ'da Olympos Misios adıyla isimlendirilen Uludağ, ülkemizin en önemli kayak merkezleri arasındadır. Uludağ Milli Parkı içerisine yer alan kayak alanına ait üst sınır iki bin ört yüz elli üç metre, alt sınır ise iki bin metredir. Genellikle aralık mayıs ayları aralığında karla kaplı olan Uludağ'da, kar yüksekliği iki, üç metreyi bulmaktadır. Alanda yer alan en mühim yerleşme bölgesi olarak nitelendirilen Sarıalan, Karabelen giriş kapısına on bir metre uzaklıkta bulunmaktadır. Ulaşımı teleferik ile sağlanan bu alanda;

büfeler, tuvaletler, yazlık kamp alanları ve çeşmeler yer almaktadır. Kayak merkezi ile oteller bölgesi, Bakacak ve Çobankaya; Uludağ'da yer alan diğer önemli alanlardır. Fauna ve florasının zenginliği ve zengin doğal yapısıyla tanınan Uludağ Milli Parkı içerisinde, iki tanesi kapalı olmakla birlikte toplamda dört tane kamp alanı bulunmaktadır. Bu alanlar; Karabelen, Kirazlıyayla, Çobankaya ve Sarıalan'dır. Uludağ'da turizm ve kayak sporuna yönelik on yedi tane tesis yer almaktadır. Ayrıca kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan on altı tane tesis daha mevcuttur. Senede ortalama olarak altı yüz bin kişi tarafından ziyaret edilen Uludağ Milli Parkı'nın ziyaretçi sayısı, Ocak-Şubat ve Temmuz-Ağustos ayları içerisinde artış göstermektedir. Genellikle yerli turistler tarafından ziyaret edilen Milli Park'a yaz aylarında İsraili ve Arap turistler da gelmektedir (Şahin M. , 2014).

Bursa iline seksen beş km uzaklıkta yer alan İznik ilçesi, kendi ismi ile anılan İznik Gölü'nün doğu kıyısında ve Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda yer almaktadır. İznik gölü Katarlı ve Samanlı Dağları arasında bulunan bir havzadır. Otuz iki kilometre uzunluğundaki gölün en geniş alanı kuzey-güney aralığında yaklaşık on on bir buçuk metre uzunluğundadır. En derin yeri yaklaşık altmış beş metreyi bulmaktadır (Usta, 2005). Geçirdiği tarihi dönemlerden kaynaklı olarak turistik önemi yüksektir. İlçenin kültür mirası durumu gerek sanat, din, kültür ve ilim açısından Osmanlı, Roma, Selçuklu ve Bizans gibi önemli imparatorluklara ait eserlerle doludur (Kargıner, Keresteci, Altınöçek, & Savaş, 1963). üç yüz yirmi beş senesinde Konstantin'in Sarayında 1. Ekümenik Konsil'in gerçekleştirilmesi ve yedi yüz seksen yedi senesinde Ayasofya Kilisesi'nde 7. Ekümenik Konsil'in gerçekleştirilmesi İznik'i Hristiyanlar için önemli bir merkez haline getirmiştir. 1962 senesinde gerçekleştirilen 2. Vatikan Konsili'nde İznik, kutsal şehir olarak nitelendirilmiştir (Usta, 2005).

Bursa ilinde bulunan ilk müze 1904 senesinde Müze-i Humayun'un bir şubesi olarak Bursa Erkek Lisesi içerisinde halka sunulmuştur. Eserler 1904-1930 seneleri arasında lisenin bir bölümünde depo edilmiş ve halka sergilenmiştir. İlgili eserlerin büyük bir bölümü bugünkü adıyla Kültür park içerisinde yer alan Arkeoloji Müzesi ve Yeşil Medrese'de bulunan Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Bursa'da yer alan diğer müzeler Celal Bayar Müzesi, Arkeoloji Müzesi, Tahir Paşa Konağı, Atatürk Müzesi, Mütareke Evi Müzesi, Osmanlı Evi Müzesi ve Hüsnü Züher Evi'dir (Altepe, 2010).

2.1.4. Bursa İlinin Folkloru

Türk kültürünün özünü temsil eden ve milletimize kültürel değerlerini kazandıran folklor, çok önemli ve özel bir yere sahiptir. Folklorik değerlerin ortaya çıkma nedenleri arasında göçlerin, iklimin, yaşanan yerin coğrafi konumunun ve halkın gelir kaynaklarının ve daha birçok faktörün çok büyük etkisi görülmektedir (Gürak, 1998).

Bursa ilinin folkloru diğer birçok ilimizde de görüldüğü üzere oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Osmanlı Dönemi'nden itibaren gerek şehirlerde gerekse köylerde yaşayan Yörükler ile birlikte azınlığa sahip olan Rumların yaşatmış olduğu önemli değerler, Cumhuriyet sonrasında yaşanan göçler ile birlikte daha da zenginleşmiştir (Gürak, 1998).

Bursa ili günümüzde, özellikle Artvin'den ve Balkan Ülkeleri'nden gelen göçler ile çok büyük bir kültür merkezi haline gelmiştir. Aynı zamanda, özellikle Orhaneli ve Keles ilçelerinin civar köylerinde yaşayan Yörükler, kültürlerini ve kendi öz benliklerini bugüne kadar korumuş ve aktarabilmişlerdir (Gürak, 1998).

2.2. KELES YÖRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.2.1. Keles Yöresinin Tarihi ve Fiziksel Gelişimi

Keles ve dağ yöresi tarihin eski çağlarından bu yana birçok devletin himayesine yer almış mühim bir bölgedir. Bölge Eti, Frig, Britanya, Lidya, Roma ve Bizans Devletleri'nin sonrasında ilk defa 1071 senesinde Anadolu Selçukluların himayesine girmesi ile birlikte Türklerin eline geçmiştir. 1097 senesinde 1. Haçlı Seferinin sonrasında Bizans tarafından geri alınmış ve Osmanlı Devleti Dönemi'ne kadar Bizans sınırları içerisinde kalmıştır. Keles yöresinde söz konusu eski uygarlıklara ve bilhassa da Bizans ve Roma dönemlerine ait olan sikke, süs eşyası, erzak küpü, mühür vb. eşyalara ve hamam, tapınak ve kilise gibi tarihi yapılara sıklıkla rastlanmaktadır (Keles Belediyesi, 2016).

Keles ilçesi; Eğrigöz ve Uludağ dağları arasında uzanan geniş platoları bölen ve Kocasu çayının birer kolu olan "Keles Deresi" vadisine kurulmuştur. Toprakların %57'lik bölümü (364 km²) ormanların oluşturmuş olduğu ilçede, bu özellikleri ile Bursa ilinin orman bakımında en zengin ilçe durumunda olmasıyla beraber, toprak tipiye kahverengi orman toprağıdır. Yörede hayvancılık yönünden büyük bir potansiyel ve önemi bulunan;

“Kendir, Gelemiş, Kocayayla, Düğenli” vb. dört mevsim bol çayırı bulunan büyük mera arazileri geniş bir yeri kapsamaktadır. Keles, eski çağlardan beri farklı devletlerin hakimiyeti altına girdiği belirtilmektedir ve önemli bir yerleşim bölgesidir. Net bir tarih verebilmek mümkün olmaması ile beraber ilçede Türk yerleşiminin 12’nci ve 13’ncü yy. “Oğuzların Kayı” boyuna mensup olan Türkler tarafından kurulmuş olduğu görülmektedir (Yıldız & Çobancıoğlu, 2019).

Keles yöresi ve tarihi yapısı ile alakalı arkeolojik bakımdan karşılaşılan ilk bilimsel araştırmalar Alman Epigraf Elmar Schwertheim tarafından 1970’li senelerde gerçekleştirilmiştir. Epigraf bu bölgede yer alan bütün antik dönem yazıtlarını düzenlemiş ve bu yazıtları incelerken yörenin en mühim kutsal mekanı ve antik dönemde yörenin dini merkezi konumundaki Zeus Kersoullos tapınağının var olduğunu kanıtlarıyla ortaya koymuştur (Çaçu, 2010).

Bölgede bulunan en eski yerleşim alanının Uzunöz, Akçapınar ve Belenören köyleri arasında yer alan Bayraklı Köyü ve Küçükkayacık Mahallesi civarı olduğu bilinmektedir (Keles Belediyesi, 2016). Ayrıca ilçe merkezini diğer köy ve ilçelere bağlayan yollar incelendiğinde pek çok antik yol kalıntısı ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu da antik dönemden bu yana bu bölgenin mühim bir ulaşım güzergahı olduğunu ve söz konusu güzergahın hala daha kullanılmakta olduğunu ortaya koymaktadır (Şahin M. , 2014).

Net bir tarih belirtmek mümkün olmasa da ilçedeki Türk yerleşimlerinin Oğuzların Kayı boyuna mensup olan Türk’ler tarafından 12. Ya da 13. yüzyılda kurulduğunu söylemek mümkündür. Moğol istilasından kaçarak Süleyman Şah idaresinde Anadolu’ya göçen Türk boyları, o dönemin Selçuklu İmparatoru olan 1. Alaattin Keykubat tarafından verilen izin ile uç beyliği olarak Ankara’nın Batı’sında yer alan Karacadağ Bölgesi’ne yerleşmiştir. Ardından Osmanlı Beyliği’nin topraklarının genişlemesinin sonucunda Keles ve çevresindeki yaylaları yazlık olarak kullanmaya başlamışlardır. 1860-1915 seneleri arasında; belediyesi, serdarı ve kadısı bulunan ilçe, 1931 senesinde nahiye olmuştur ve ardından 1953 senesinde tekrardan ilçe niteliği kazanmıştır (Kaplanoğlu & Cengiz, 2008).

1360-1385 seneleri arasında ilçe merkezinde 1. Murat’ın oğlu Yakup Çelebi bir cami ve hamam yaptırmıştır. Bugüne kadar yapısını korumuş olan Yakup Çelebi Hamamı ve kuruluş dönemine ait olan hatıralar günümüzde de okunabilmektedir (Keles Belediyesi, 2016).

Keles, Osmanlı Dönemi'nde ve daha sonrasında mühim düzeyde bir işgalle karşı karşıya kalmamasına rağmen, 1. Dünya Savaşı'nda ve seferberlik sürecinde pek çok açıdan büyük kayıplar vermiştir. 8 Temmuz 1920 tarihinde Yunanların Bursa'yı işgal etmesinin ardından 10 Temmuz 1921 tarihinde Keles'te bir karakol kurulmuş, Yenice ve Cuma mahallelerinde karargahlar oluşturulmuştur. Bu uygulamaların nedeni Kütahya ve Tavşanlı üzerinden Ankara-Bursa arasındaki haberleşme ağını sağlayan milisleri (İbrahim Efe, Canip Efe, Kabakçı Salih Efe, Topal Sadettin Efe) sindirerek iletişimlerini bitirmektir. Yörenin işgal edilmesinin ardından Yunanlar amaçlarına ulaşmış, Bursa'nın Ankara ve Anadolu ile iletişimi tamamen kopmuştur. Buna rağmen Yunanlar bu bölgeyi Büyük Taarruz'un ardından milis kuvvetlerinin de desteği ile önemli bir yıkım yaratmadan tamamen boşaltmak zorunda kalmışlardır (Keles Belediyesi, 2016).

Resmi kayıtlarda pek karşımıza çıkmamasına karşın seferberlik döneminde köyden savaşa gönderilen seksen doksan kişiden yalnızca iki üçünün geri geldiği, geri gelmeyen ve şehit olan insan sayısının resmi kayıtlarda belirtilen sayılardan çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu da hafızalarımızda acı hatıralar kalmasına neden olmakla beraber geride birçok acılı aile, dul ve yetim kalmasına neden olmuştur. Bilhassa köylerin ekonomik ve sosyal yaşamlarında büyük zararlara sebep olmuştur. Seferberlikten önce köylerde yoğun bir şekilde gerçekleştirilen bağcılık ve tarım gibi etkinlikler nüfusun önemli bir bölümünün seferberlikte kaybedilmesinin ardından ancak uzun yıllar sonrasında normal haline tekrar dönebilmiştir (Çaçu, 2010).

Keles ilçesi nüfusu 2020 senesinde 11.499'dur. Nüfusun 5.760'ı kadın, 5.739'u ise erkektir. Yüzdeye vurulduğunda nüfusun %50,09'unun kadın, %49,91'inin ise erkek olduğunu söylemek mümkündür.

YIL	NÜFUS YOĞUNLUĞU
1898	12.582
1915	13.808
1927	13.100
1935	14.535
1940	15.004

1955	18.052
1965	20.166
1970	20.956
1975	22.244
1980	22.453
1985	22.125
1990	21.675
1997	18.125
2000	18.639
2007	15.959
2008	15.468
2009	15.252
2010	14.641
2011	14.327
2012	13.876
2013	13.639
2014	13.123
2015	12.773
2016	12.452
2017	11.990
2018	12.355
2019	11.997
2020	11.499

Şekil 2.1: Keles İlçesinin Yıllara Göre Nüfus Yoğunluğu

Tablodan da görüleceği üzere 1980 senesine kadar genel nüfusta artış olurken, 1980'den günümüze nüfusta düşüş eğilimi gerçekleşmiştir. Bunun nedeninin göç olduğu bilinmektedir. Göçe neden olan faktörlerin başında da tarım alanlarının nüfus artışını karşılayamaması, bu alanların miras sebebiyle küçülmesi, ormanlardan kısıtlı ölçülerde faydalanılabilmesi, ilçedeki iş imkanlarının yetersiz kalması, insanların daha kaliteli

eğitim, sağlık ve yaşam hizmeti almayı istemesini göstermek mümkündür (şahin M. , 2014).

Yörede son senelerde, bilhassa Keles ve köylerinde eğitim düzeyinde artış gerçekleşmiş; eğitilmiş ve yetişmiş insan gücü Keles ve köylerinden yurt içi ve yurt dışına göç etmeye başlamıştır. Yreden göç eden kişilerin bir bölümü emeklilik dönemlerinde tekrar yöreye dönmüşlerdir fakat bu durum göç eden nüfusu dengelemek için yetersiz kalmıştır. Gteki artış ve nüfustaki azalma gelecek dönemlerde yörede insansız, terk edilmiş köylerin oluşma olasılığının artmasına neden olmaktadır. Bölgedeki nüfusun tamamına yakını Türk ve Sünni Müslüman olan ilçe ve yöreye önemli düzeyde dış g olmaması, akrabalığın yüksek olmasını ve soyların korunmasını sağlamaktadır (Keles Belediyesi, 2016).

Dağ yöresi köylerinin ve ilçelerinin bugüne kadarki süreç içerisinde ana geçim kaynağının; ekonomik bağlamda dönemleri ve ağırlıkları farklılık göstermekle beraber hayvancılık ve tarım ağırlıklıdır. 1950’li senelere dek geleneksel yöntemlerle yetiştirilmiş olan tarım ürünlerinde değişim gözlenmekle birlikte; bu döneme uzanan süreçte, yörede ekonomik amaçlı üretilen mahsullerin başında; bağcılık ve üzüm etkinliklerinin gerçekleştirildiği bilgisine ulaşılmıştır. Bağcılık etkinlikleri suya yakın olan bölgelerde bilhassa Keles Deresi Vadisi’nde ve Keles’in Kocasu Vadisi’ne yakın köylerinde gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda bağcılığın geliştiği alanlarda hayvancılıkta gerileme olduğu, iklimsel koşullar nedeniyle de bağcılık yapılması mümkün olmayan köylerde hayvancılığın geliştiği gözlenmiştir (au, 2010). Bugün ise yörede bağcılık tamamen bireysel tüketimleri karşılayacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Yöredeki geçim kayaklarından bir diğeri ise ipekbcekiliğidir. İpekbcekiliğinin bazı köylerde yakın dönemlere kadar halen daha yapıldığı bu alanda önde gelen köylerden birinin Kemaliye Köyü olduğu bilinmektedir. O dönem içerisinde en çok yetiştirilen ağaç çeşidinin dut ağacı olduğu bilinmektedir. Köylerde yer alan yaşlı dut ağaçları da bunu kanıtlar niteliktedir. Rumeli’den bölgeye gerçekleşen glerin sonucunda nüfusun artmasıyla beraber Bursa ova köyleri üretime geçmiş ve dağ yöresindeki üretim azalarak günümüzde tamamen sonlanmıştır (Cantimur, 2003).

Günümüzde yöre ekonomisi eski dönemlere benzer olarak orman ürünleri, hayvancılık ve tarıma dayalıdır. Bölgede genel itibari ile sert ve karasal iklim gözlendiğinden ancak bu koşullara uygun mamuller yetiştirilebilmektedir. Engebeli ve

dağlık arazi koşulları sebebi ile sunulabilir arazi alanının azlığı tarım verimliliğini azaltmaktadır (Keles Belediyesi, 2021).

Bölgede yetiştirilmekte olan ürünlerin başında baklagiller ve tahıl ürünleri gelmektedir. Bununla beraber sebze ve meyve yetiştiriciliği de yaygın olarak gerçekleştirilmektedir. Yetiştirilen mahsullerden bir bölümünün geçmiş dönemlerde ticari kazanç amacıyla yetiştirildiği ancak günümüzde yalnızca üreticilerin kişisel gereksinimlerini karşılayabilecek miktarda üretildiği bilinmektedir. Son senelerde sulama göletlerinin yapılması ile birlikte sulanabilen arazilerde çilek meyvesinin üretimi ivme kazanmıştır. Koyun ve kıl keçisi yetiştiriciliği ilk sırada olmakla birlikte büyükbaş hayvancılık da yapılmaktadır. Son senelerde süt sığırı yetiştiriciliği önem kazanmış ve ithal ineklerle kalite ve verim yükseltilmiştir. Orman ürünleri üretimi ve orman işçiliği mühim bir geçim sektörü olmakla birlikte el sanatları alanında da küçük ölçekli etkinlik gösteren kilim, halı ve havlu dokumacılığı, tüfekçilik, demircilik, kalaycılık bölgenin geçim kaynakları arasında yer almaktadır. İlçe ve yöre beklenen ekonomik düzeye ulaşamamış olmakla birlikte bu durum sosyokültürel bakımdan da yöre halkına etki etmekte ve artan işsizlikle beraber yöredeki genç nüfusun hemen hemen tamamı çevredeki yöre ve ilçelere göç etmektedirler (Keles Belediyesi, 2021).

Bursa dağ yöresi, Uludağ'ın Güneybatı kısmının yamaçlarına kurulmuş olan 4 dağ ilçesinden oluşmaktadır. Bunlar; Büyükorhan, Keles, Harmancık ve Orhaneli'dir. Bu ilçeler nüfus büyüklüğü açısından sıralandığında en büyük ilçenin Orhaneli, en küçük ilçenin ise Harmancık olduğu söylenebilmektedir. Keles ilçesi büyüklük açısından ikinci sırada yer almaktadır. Topraklarının tamamı Ege Bölgesi içerisinde yer alan Keles ilçesi, bölgenin İç Batı Anadolu kısmının Kuzey bölümünde bulunmaktadır (Kaplanoğlu & Cengiz, 2008).

Keles ilçesi; Güney'de Harmancık, Kuzey'de Osmangazi, Batı'da Orhaneli, Doğu'da İnegöl, Güney'de Harmancık, Güneydoğu'da Tavşanlı ve Domaniç ilçeleri ile çevrilidir. Türkiye'deki mevcut yerel yönetim yapılanmasında TBMM'de 12 Kasım 2012 tarihinde kabul edilmiş olan ve Resmi Gazete'de 6 Aralık 2012 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan 6360 sayılı "On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" Türkiye'nin yerel yönetim yapılanmasında kabul edilmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2012).

İlgili kanun kapsamındaki Keles ilçesine bağlı olan otuz beş köy, mahalle niteliği kazanmıştır. Bu değişikliğin ardından Keles ilçesinde yedi merkez mahallesi; Yenice, Sofular, Küçük Kovacık, Kirazlı, Ertuğrulgazi, Cuma, Çukur gibi mahalleler olmak üzere toplamda kırk iki mahalle oluşturulmuştur. Bu eski köy ve yeni mahalleler şu şekildedir; Yunuslar, .Akçapınar, Yazıbaşı, Alpağut, Yağcılar, Avdan, Uzunöz, Baraklı, Sorgun, Basak, Pınarcık, Belenören, Menteşe, Bıyıklıalanı, Kozbudaklar, Dağ Demirciler, Koca Kovacık, Dağdibi, Kirazlı, Davutlar, Kıran Işıklar, Dedeler, Kemaliye, Durak, Karaardıç, Düvenli, Issızören, Epçeler, Hereke, Gelemiş, Haydar, Gököz, Demirci, Harmancık ve Harmanalanı'dır (Keles Belediyesi, 2021).

Şekil 2.1: Bursa Haritası

Keles ilçesi Eğrigöz ve Uludağ dağlarının arasında bulunan Kocası Çayı'nın kollarından biri olan Keles Deresi'ne ait olan vadide kurulmuştur (Kaplanoğlu & Cengiz, 2008). Keles ilçesinde önemli olan iki dağ sırası bulunmaktadır. Bu dağ sıralarından birincisi Eğrigöz'den başlar Yırca ve Tepel dağlarını takip ederek Uludağ'a

uzanmaktadır. Ortalama yükseklikleri iki bin metre civarındadır. Yükseltelerin arasında iki mühim geçit mevcuttur. Birincisi; Bursa'ya bağlayan Hüseyin Alan Geçidi, diğeri İnegöl'e bağlayan Karabel Geçidi'dir. Bir diğere dağ sıyası ise Orhaneli ve Harmancık sınırlarını meydana getirerek Mustafakemalpaşa ilçesinin Söğüt Alan mevkiine dek uzanmaktadır. Sıradaki en yüksek nokta 1800 metre ile Dümen Dağı'dır. Alan 51 km² otlak ve çayır, 186 km² tarım arazisi, 39 km² dere yatağı, taşlık ve kayalık gibi kullanılması mümkün olmayan arazilerden meydana gelmektedir (Çaçu, 2010).

Yöredeki en büyük ve en önemli akarsu Kocasu Akarsuyu'dur. Kocasu Akarsuyu iki yüz yetmiş altı km uzunluğundadır. Aynı zamanda eski ismi Rhyndakos Çayı'dır. Akarsuyun havzasında vadi tabanlarında yer alan alüvyon topraklar oldukça verimli ve tarıma elverişli topraklardır. Bu yörede yer alan diğere bir Akarsu da Nilüfer Çayı'dır. Küçük ölçekli birkaç derenin birleşmesi sonucunda meydana gelen Akarsu, Bursa ilinin içme suyu gereksinimini ortadan kaldırmak amacıyla inşa edilmiş olan Nilüfer ve Doğancı Barajlarını beslemekte ve Uluabat (Apalyont) Gölü'ne dökülmektedir (Keles Belediyesi, 2021).

Bu akarsuların haricinde yörede Keles, Sakarı ve Bıçkı dereleri ve sulama amacı ile kullanılan Gököz, Baraklı ve Keles göletleri yer almaktadır. Bunların içinden bilhassa Gököz Göleti, sahip olduğu benzersiz doğal güzellikleri sayesinde son senelerde oldukça önemli bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Ayrıca bunlarla birlikte Haydar, Çayören, Kocakayacık Köyleri yakınında ekonomik açıdan işletilemeyen şifalı sıcak su kaynakları yer almaktadır. Haydar Köyü'ndeki sıcak su kaynakları tarihin eski dönemlerinden beri bilinmekte olan, 19. Asır salnamelerinde adı geçen önemli kaplıcalardır. Bahsedilen sıcak su kaynaklarına yakın bir alanda Bizans öncesine veya Bizans Dönemi'ne ait olan bir hamam kalıntısının olduğu tahmin edilmekte ve bu alan "çamur banyoları" şeklinde adlandırılmaktadır (Çaçu, 2010).

Keles ilçesi ve yer aldığı yörenin neredeyse tamamı, endüstriyel hammadde ve yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin yerlerdir. Kaynakların büyük bir bölümü ekonomik olmadığı düşünüldüğü için işletilmemektedir. Yörede yer alan en mühim maden ocağının Harmanalanı Köyü yakılarında bulunan linyit ocağı olduğu bilinmektedir. Davutlar Köyü'nün yakınlarında da linyit rezervi olduğu bilinmektedir. Ayrıca Gelemiş Köyü'nde molibden, Alpağut Köyü'nde kalsit, Kozbudaklar Köyü'nde mermer ve krom yatakları bulunmuştur. Maden Tetkik ve Arama (MTA) tarafından

gerçekleştirilen çalışmalarda yörede volfram, demir, bakır, magnezyum ve doğalgaz madenleri ile karşılaşmıştır. Söz konusu madenler ekonomik olmamaları sebebi ile işletilmemektedirler (Keles Belediyesi, 2021).

Keles ilçesinin üç yüz altmış dört km² (%57)'lik bölümü ormanlardan meydana gelmektedir. İlçenin bu açıdan Bursa'nın en zengin ilçesi konumunda olduğunu söyleme mümkündür. İlçe ve yöre Marmara Denizi'ne yakın olmasına karşın deniz etkisi iç kısımlara kadar ulaşmamaktadır. Bunun sebebi Uludağ'dır (Keles Belediyesi, 2021). Yörede karasal iklimin etkili olmasına karşın, yükseltinin alçaldığı Kocasu Vadisi taraflarında yer yer Akdeniz iklimine sahip olan bitki çeşitleri ile karşılaşmaktadır. Bundan dolayı bölgede Karasal İklim ve Ilıman İklim arasında kalan bir geçiş iklimi hakimken, yağışlar genellikle ilkbaharda yağmur ve kışın ise kar şeklinde gözlenmektedir. Yılın en soğuk ayı Şubat, en sıcak ayı Ağustos'tur. Keles Bursa'nın en çok yağış alan ilçesidir. Senelik olarak ortalama 782,9 mm yağış almaktadır (Şahin M. , 2014).

2.2.2. Keles Yöresinin Kültürel Özellikleri

Keles'in 1260 ile 1300 yılları arasında Orta Asya'dan göç eden "Oğuzların Kayı" boyuna ait ve hayvancılık ile geçinmekte olan bir obanın yerleşmesi sonucunda kurulduğu belirtilmektedir. Keles ilçe "Yörüklerinin Kayı Aşireti"nden bir oba (Abdurrahman Bey ile Turgut Alp), bir de Kayı Beylik ailesinden olan 2 farklı obadan bugüne kadar geldikleri söylenebilmektedir. Günümüzde hemen hemen tamamen yerleşmiş olan, köy ve yurt sahibi olan "Uludağ Yörükleri"nin tüm köylerin oğuz boylarından ayrılan obalardan ibaret olduğu söylenilmiştir (Karakaya, 2018).

Keles ilçesi "Ege Bölgesinde İç Batı Anadolu Bölümü"nin en Kuzey'inde yer alan, "Uludağ'ın Güney" yamaçlarında kurulan bir ilçedir. Yüz ölçümü 640 km²'dir. Ayrıca 35 köy ve 7 mahallesi de vardır (Karakaya, 2018).

Dünya tarihinin en eski sözlüğü olan "Divan-ı Lügat-it Türk'te Keles" ismine rastlanılmamaktadır. Fakat, Çağatay sözlüklerine baktığımızda "Keles" adının anlamı "bir tür kertenkele" ismi ile geçmektedir. "Şemseddin Sami'nin Kamus-ı Türki" adı sözlükte "Kelas" adının anlamı da "bir tür kertenkele" şeklinde verilmiştir. Aynı zamanda, Keles'in hala "Kazak Dili"nde bir kertenkele türü olarak ve "Çağatay

Türkçesi”nde bir sincap türünün ismi olarak kullanıldığı kaynakları belirtilmiştir (Karakaya, 2018).

Orta Asya’da “Özbekistan ve Kazakistan” sınırlarının içinde, halen “Keles” ismine sahip olan coğrafi birimler “köy, nehir, kaza, harabe bir şehir merkezi” yer aldığı belirtilmektedir. Keles adı Türklerin Anadolu’ya yerleşmesinden de öncesine dayandığı görülmektedir. Orta Asya’da yer adı olarak bilinmekte olan ve kullanılan bir kavramdır. Bu kapsamda ilçenin adının isminin de “Orta Asya” kaynaklı olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda, “Oğuzların Keles” ismine sahip bir oymak bulunduğu da bilinmektedir. Osmanlı döneminde 16’ncı yy. tahrir defterlerinde “Aydın Livası” dahilinde “Keles” adı bir yörük cemaatinden bahsedilmiştir. Bu oymaklığa mensup olan bireylerin halen “Balıkesir-Kazdağları” civarında yaşamış oldukları belirtilmektedir (Keles Belediyesi, 2021).

İlçede yaşamış olan köylülerin tek bir etnik kökten gelmiş olduğu, bu köklerin de muhtemel bölgelere yerleştiği “Oğuz Boylarına” dayandırılmaktadır. Bilinmiş olduğu üzere “Oğuzlar” Müslüman olmalarının ardından, onlara Türkmen denilmeye başlanmıştır. 15’nci yy. sonra ise bu bireylere “Yörük” ismi verilmeye başlanmıştır (Karakaya, 2018).

Elde edilen bulgular ve bilgilere göre, Keles ilçesinin çevresinde en eski yerleşim yerleri; “Akçapınar, Belenören ve Uzunöz” köylerinin arasında bölgede, “Küçükkavacık Mahallesi” civarında ve “Bayraklı köyü” civarı olarak tespit edilmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda bu bölgelerin “Roma Dönemi”ne ait olan, “Kral Yolu” adıyla bilinen işlek ve ön önemli ticaret yolları üstünde bulunduğu tespit edilmektedir. Aynı zamanda “Kocası”ya hakim bir tepe üstünde oldukça büyük tapınağın varlığı ortaya çıkartılmıştır. İlçede ve civarında Osmanlı Dönemi’nde de diğer hakimiyet dönemlerinde de büyük bir düşman işgali görülmemiştir (Keles Belediyesi, 2016).

Keles yöresinin kültürel yapısında; giyim kuşam ve halk oyunları ele alınabilmektedir. Giyim kuşam kısmında kadınların yöresel giyimleri ve erkeklerin yöresel giyimleri incelenirken, halk oyunları kısmında ise kadın oyunları ve erkek oyunları ele alınmaktadır. Bu kısımda giyim kuşam ve halk oyunları olmak üzere iki bölüm olarak Keles yöresinin kültürel özellikleri ele alınacaktır (Keles Belediyesi, 2016).

I. Giyim – Kuşam

Keles yöresinin giyim kuşamına bakıldığı zaman geçmişten günümüze kadar zengin kültürel değerlerinin yöre insanı tarafından günümüze kadar aktarıldığı görülmektedir. Özü asırlar öncesine kadar dayanmakta olan kıyafetlerdeki ince işlemler, desenler, renk ve süslemeler bu yöredeki insanların duygu ve düşüncelerini giyimlerine yansıtması halinde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yöre insanların milli duygu ve düşüncelerinin sanata yansıtılmış sembolleri olarak da görülmektedir. Her bir desene yansıtılmış olan işleme ve desen; kültür mirasımıza dayalı bir anlam ifade etmektedir. Bu desenler ve işlemler asırlardır silinmemekle beraber artık kültürümüzün bir parçası haline gelmiştir (Keles Belediyesi, 2016).

- Kadın Giyimleri

Başa, örme “kalın keçe veya kadifeden yapılan” ve kalıplı fes giyilmektedir. Al fes ya da tepelik ismi denilen feslerin üst kısımları 10 cm ene sahip olarak bilinmektedir. “Çatık” adı verilen rengarenk boncuklar dizisi ile kaplı olduğu bilinmektedir. Ön taraflarında “sarkıtma” ismi verilen boncuktan yapılan desenli süslemelerde, alın kısımlarına doğru sarılmaktadır. Fesin üstünde oyalı yazmalar örtülüdür ve genel olarak da pulludur. Fesin 2 yanında sapları boncuk dizeli yün ipliklerden yapılmış topuz sarkıtmalar yani püsküller bulunur. Fesin alt kenarlarında ise 2 parmak genişliğinde bir şerit biçimde boncukta örülü olan “ıraçkın” çekilmiştir. Boyun kısımlarına ise, yine boncuklardan örme, yörelere has “gıdıklık” takılabilmektedir. Boğaz kısımlarına hilal biçiminde bağlanan bu takının yapılmasında kullanılan boncukların, yaylarımızı şenlendirebilen keklıkların tüyü rengindedir (Keles Belediyesi, 2016).

Alta örme ya da saten kumaşlardan yapılan ve adı “don” denilen giysiler giyilmektedir. Donun parçaları büzgüldür ve parça ağızları lastik uçkurludur. Parça önünde de farklı desenler yer almaktadır. Donun üstünde pamuklu kumaşlardan yapılan, kenarı işlemeli ve genel olarak beyaz renkte “göynek” adı verilen uzun bir içlik üstüne ise “üçetek” giyilmektedir. Kızlar içinde ipeksi kumaşlardan yapılan bir giysinin düz olan kol ve yaka ağızları ile ön ve arka etek kenarları yine yöresel motifler ile işlenmektedir. Üç eteğin arka etekleri sarkar iken, yandaki eteklerde bele toplanmaktadır. Böylece göynek ve donda görünmüş olmaktadır. Üç etek üstüne giyile “güçük cepken” bordo, mavi, mor ve açık yeşil renkteki “divitin(pazen) veya kadife” kumaştan yapılmıştır. Kumaş ile astarın arasında yün ya da pamuk yerleştirilerek, baklava dilimlerinin deseni

verilecek bir biçimde, dikilmesi gerekmektedir. Düğmesi ve iliği bulunulmayan cepkenin kenarında ve kolunda “simli ve sırmalı” motifler yer almaktadır. Kolları günümüzdeki giysilere kıyasla bir kısıdır (Keles Belediyesi, 2016).

“Peşkir” veya “fita” da denilen “önaba”, yöredeki el tezgahındaki yün ipekten dokunulmaktadır. Gelin olacak kızların kendi önabaları farklı motifler işlenerek özenle dokunulmaktadır. Gençlere kıyas ile yaşlı bireylerin kullanmış oldukları ön abaları motifleri ise daha sadedir. Alt kısımlardaki saçaklarda bulunan ve ön tarafı pul veya puylatlar ile süslenmiş olan önaba, önlük vb. belden eteğin üstüne bağlanmaktadır (Keles Belediyesi, 2016).

Beyaz, kırmızı ve siyah yün ipekinden dokunan “dizge (çizge)” 2.5-3 metre arasında uzunlukta ve 5-6 cm genişliğinde olmakla birlikte, bele 3-4 sıra olacak şekilde dolanmaktadır. Dizgenin uçlarında keçi kıllarından yapılan püsküller ve tongurdak (tongurak) denilen mavi boncuklar bulunmaktadır. Halk arasında bu boncukların, kadınları nazardan koruduğuna inanılmaktadır. Dizge, önabayı ve eteği tutmaya da yaramaktadır. Bel kısmına ise arkaya doğru üçgen biçiminde uzanan ve püsküllü saçakları yandan sarkacak şekilde “kuşak” bağlanmaktadır. 40-50 cm genişliğinde ve 3 metre uzunluğundaki kuşak, ipekten veya yünden dokunmaktadır. Kare şeklindeki kuşağın dört bir tarafından kozalı püsküller sarkmaktadır (Keles Belediyesi, 2016).

Ayaklara koyun yününden örme çoraplar giyilmektedir. Çorabın konçlarına ve ayakuçlarına, bitki köklerinden elde edilen boyalarla renklendirilmiş çeşitli renklerdeki iplerle bazı desenler işlemektedir. Çorabın boyu diz altına kadardır ve gerektiğinde donun paçalarını da içine alacak şekilde esnektir. Çorabın üzerine ise kırmızı renkli ince deriden yapılma ucu sivri “yemeni” giyilmektedir. Gelinlik olarak boydan sırmalı ve işlemeli kadife kumaştan yapılmış “bindallı” giyilmektedir. Bindallının bel kısmına gümüş tokalı büyük bir kemer takılmaktadır. Boyna ise gıdıklıkla beraber ipe dizilmiş kalın boncuklardan müteşekkil “hakik” bağlanmaktadır. Günümüz giyim tarzında ise bahsedilen geleneksel kıyafetler zaman içerisinde köreldiği için yerini daha sade giysilere bırakmış ve bu giyim tarzı hemen hemen yok olmuştur. Günümüzün giyim tarzında kadınlar; içe boydan bir entari, üzerine bir yelek veya hırka, alta siyah etek giyip ve başa ise ak bez bağlamaktadırlar. Bazı köylerde fes giyme kültürü hala devam etmektedir. Bu köylerde, evli kadınlar fesi sadece ak bezin altına giymekte ve böylece kadının evli olup olmadığı anlaşılmaktadır (Keles Belediyesi, 2016).

Şekil 2.2: Geleneksel Kadın Kostümü (Elbas, 2014)

Şekil 2.3: Halkoyunları Günümüz Kıyafetleri (Elbas, 2014)

- Erkek Giyimleri

Başa ak keçeden yapılmış “keçe külâh” giyilmektedir. Üzerine; pulları ve oyaları yandan sarkacak şekilde “yazma (çevre)” ya da “abani sarık” bağlanmaktadır. İçe; kadınlarda olduğu gibi “göynek” denilen, çok renkli keten kumaştan yapılmış içlik ve onun üzerine kolsuz ve iliksiz keçeden elde edilmiş “cepken” giyilmektedir. Bele 2-3 metre uzunluğunda ve 25-30 cm genişliğindeki “kuşak” dolanmaktadır. Kuşağın üzerine “yağlık” denilen bir mendil sarkıtılmaktadır. Alta keçeden yapılmış, paçası dar, yanları geniş çakşır (kırpıt) denilen pantolon ya da keten kumaştan elde edilmiş olan “şalvar” giyilmektedir. Şalvarın paçaları diz kapağının biraz altına doğru uzanmaktadır. Ayağa ise ince yüнден örülmüş “yün çorap” giyilmektedir. Çorabın konçları ve ayakuçları da yine kadınlarda olduğu gibi farklı desenler verilerek süslendirilmiştir. Erkeklerin çoraplarındaki renkler, kadınlara kıyasla daha sade renklerdedir (Keles Belediyesi, 2016).

II. Halk Oyunları

Keles yöresi halk oyunları açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Giysilerde olduğu gibi halk oyunlarında da zengin kültürel mirasın etkileri kendini belli etmektedir. Yöre insanları dertlerini, acılarını, hüznelerini ve sevinçlerini yaktığı türkülerle ve oynadıkları oyunlarla dile getirebilmektedirler. Türkülerin ritim ve ezgileri de müzik aletleriyle uyumlu olacak şekilde söylenmektedir (Keles Belediyesi, 2016).

Bakır, kadın oyunlarının vazgeçilmez çalgısıdır. İki kişinin karşılıklı tuttuğu bakıra, el becerisi ve yeteneği iyi olan bir kadın türkünün ritmine göre vurmaktadır ve bakır çalgısı bu şekilde icra edilmektedir. Erkek oyunları genellikle; davul, zurna, klarnet (gırnata), bağlama, cümbüş, kudüm ve zil eşliğinde oynanmaktadır. Hem kadın hem de erkek oyunlarında oyuncular, akçaağaçtan oyularak yapılan ve özel tutma yerleri bulunan kaşıkları kullanarak oyunlarını icra etmektedirler. Kaşıkların sap kısımlarında oyunlara ayrı bir ritim ve oyuncuya ise farklı bir ahenk katan tongurdak (tongurak) denilen uçları sivri sallantılar bulunduğu için bu kaşıklara “tongurdaklı kaşık” denilmektedir. Yörede kızlar ve erkekler kesinlikle karşılıklı gelecek şekilde oynamazlar. Oyuna; tiz sesler hakim ise “yüksek hava”, pes sesler hakimse “alçak hava” denilmektedir. Güvende adıyla anılan erkek oyunları “güvende” denilen sözsüz bir giriş müziği ile başlamaktadır (Keles Belediyesi, 2016).

- Kadın Oyunları

1. Sekme-Sektirme-Tüymece

Yörede kadınlar tarafından oynanan ve içinde birkaç oyunu birlikte barındıran 9/8'lik ezgilere sahip ve peş peşe oynanan bir yapıya sahip oyunlar için sekme-sektirme-tüymece gibi terimler kullanılmaktadır. Kadın oyunlarından menekşe, a fadimem, yemeni, dereler dolu taşınan, tren yolunda çiçek bunlara örnektir. Bu oyunlar oldukça coşkulu ve canlı oynanan oyunlardır (Elbas, 2014).

2. Düz Oyun

Alçak hava türünde bir oyundur. Genç kızların ve evli kadınların gurbette olan sevdiklerine yaktıkları “Acem Şalı Belinde” türküsüyle oynanmaktadır. Oyunun figürleinde ve türkünün ezgilerinde sevgi ve duyulan hasret anlatılmaktadır (Keles Belediyesi, 2016).

3. Karşılama

Birbirlerini sevip kavuşamayan iki gencin, birbirlerine duydukları sevgiyi dile getirmektedir. Genellikle genç kızlar, kendi aralarında düzenledikleri eğlencelerde bu oyunu oynamaktadırlar. Oyun, ağır başlamakta ve sonrasında hareketlenmektedir. Türküsü; “Gümbürdesin Bizim Evin Kuyusu”dur (Keles Belediyesi, 2016).

- Erkek Oyunları

Yörede oynanan tüm erkek oyunlarının ismi “Güvende”dir. Bu oyunun ismi “güvendi” kelimesinden türemiştir. Oyunu oynayan kişinin güvendiği ve sevdiği bir başka arkadaşını oyuna kaldırması ile oynanmaktadır. Yörede oynanan erkek oyunları; güvende, düz oyun/dar oyun, sekme/yüksek hava, gelemiş/büyük oyun, Cezayir oyunları şeklinde sıralanabilmektedir (Gürak, 1998).

BÖLÜM 3. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARI

3.1. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Oyunlar Keles'in güneyinde ağır bir tempoda oynanmakta, Keles ve çevresinde daha kıvrak bir hava ile oynanmaktadır. Bu oyunlar genellikle düğünlerde ve düğün öncesi veya sonrasındaki eğlencelerde oynanmaktadır. Oyunların hangi zamandan itibaren ortaya çıktığı veya kesin olarak kim tarafından ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte yörede bu oyunları bilmeyen ve oynamayan kimse bulunmamaktadır. Yaşlı, genç veya çocuk olan herkes eğlencelerde oyunlara dahil olmakta ve oynamaktadırlar. Oyunların oynanma şekli genellikle karşılıklı veya daire oluşturarak icra edilmektedir. En az iki kişi ile oynanması şartı ile; 8, 12, 16 veya daha fazla kişi ile de oynanmaktadır. Yöre oyunları uzun zamanlardan bu yana yapılmış olan önemli alan araştırmaları sonucunda kaynak kişilerden öğrenilmiştir. Bu bölgede genel olarak oynanan oyunlara verilecek örneklerde ise; "Kırık Zeybek", "Güvendeler", "Kaşıklı Karşılama" ve "Kaşıklı Oyunlar" olarak bahsedildiği ortaya çıkmıştır (Gürak, 1998).

Yöre insanları nişan, düğün, yaylaya göç etme gibi zamanlarda yapılan eğlencelerinde oyunlarını oynamaktadırlar. İki veya daha fazla kişi ile halka ve karşılama biçimlerinde oyunlar oynanmaktadır. Yörede karşılama; konuklara duyulan saygı ve sevginin göstereci olarak bilinmektedir. Bu bağlamda konuğa karşı gidilmekte ve konak dışında daha uzak bir alanda, gelen konuklar buyur edilmektedir. Oyunlarda yer alan diz vurma figürleri ise; konulara ve seyreden diğer kişilere karşı duyulan sevginin, saygının ve insani duyguların açığa vurulma şeklidir (Gürak, 1998).

Yörenin bütün oyunlarında özel olarak yapılmış "tongurdaklı" kaşık kullanılmaktadır. Bu durum Uludağ Türkmen Oyunları'nın "Kaşıklı Oyunlar" bölgesinde olduğunu göstermektedir. Kaşıklı oyunlar bir dönem İran'da da kullanılmıştır ve kullandıkları kaşıklara Türkçe isimle "akşık" demeleri de bu oyunları Türkler'den aldıklarına kanıt olarak gösterilebilmektedir (Gürak, 1998).

Şekil 3.1: Tongurdaklı Kaşık (Elbas, 2014)

Yörede kadınlar ve erkekler hiçbir zaman karşılıklı gelecek şekilde veya bir arada oynamazlar/eğlenmezler. Kadınların ve erkeklerin birbirlerini oyun oynarken bile seyretmemeleri gerekmektedir. Oyunlar genel olarak türkölü oyunlar ve türküsüz oyunlar olmak üzere iki farklı şekilde icra edilmektedir. Kadın oyunlarının hepsinde türkü okunarak oyunlar oynanmaktadır. Kadınlar çoğu zaman oyunlarını kendileri bakır çalarak icra ederler, bunun sebebi ise çalgı çalan kadınlara yörede iyi gözle bakılmamasıdır. Bakırı en iyi çalan kadınlara ise bakırcıbaşı ismi ile hitap edilmektedir. Bu kişiler aynı zamanda türküleri de okuyan ve gerekli durumlarda veya yaşanan olaylarda türkü yakan kişiler olarak bilinmektedirler (Gürak, 1998).

Günümüzden elli sene öncesine kadar, oyunları oynayacak kişiler belirli bir sıra ve düzen içerisinde oyunu icra etmekteydiler. Bu sıralama ve düzen akışı günümüz düğünlerinde artık bulunmamaktadır (Gürak, 1998).

3.2. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Keles yöresi geleneksel kadın oyunları iki kişi veya ikiden fazla kişi olacak şekilde oynanmakta ve sınıflandırılmaktadır. Bir diğer yoruma göre ise de yörede danslar sınırlı sayıda veya toplu katılımı oynayanlar şeklinde ele alınmaktadır. Keles yöresi geleneksel kadın oyunları, oyuncu sayısı bakımından en az iki kişi olmakla birlikte; 4,6 veya 8 kişi

olacak şekilde, toplu ve sınırlı sayıda oyuncu tarafından oynanan oyunlardır. Bu oyunlarda bireysel (solo) nitelikli oyunlara hiçbir şekilde rastlanmamakta ve kalabalık kişilerce katılım sağlanan oyunların oynanma geleneğinin daha yaygın olduğu görülmektedir (Okdan, 2016).

Oyunların eğlenceler, nişanlar, düğünler, kına geceleri gibi özel günlerde oynandığı görülmektedir. Özel günlerde kadınlara hitap edilerek düzenlenen eğlencelerde; gelin, kaynana ve kız ya da erkek tarafının kız kardeşlerinin oynama amaçları aynı zamanda boy göstermekten ibarettir. Bölgede kadınlar genellikle çiftler olarak oyuna kalkmaktadırlar. Oyunların karşılıklı ya da bir diğer tabiri ile eşli oynanıyor olması, oyunların çift sayı ve katlarında oyuncu tarafından icrasını gerektirmektedir. Bölge genelinde yaygın olarak oyuna; iki, dört, altı veya sekiz kişiden oluşan oyuncu grupları kalkmaktadır. Günümüz oyunlarında da çift sayıda kadın tarafından eşli oynanan oyunlarda oyuncu sayıları artmış bulunmaktadır. Eşli oyunlarda oyuncu sayısının sekiz kişi ile sınırlandırılmamış olması ile birlikte sekiz kişiden fazla kişinin oyuna kalkmamasının nedeninin genele yayılmış bir davranış göstergesi olduğu araştırmalar sonucunda belirlenmiştir (Okdan, 2016).

Çift sayıda oyuncu ile eşli oynanan oyunlar karşılıklı iki düz çizgi halinde oynanmaktadır. Bu oyunlarda çizgi formuna ek olarak daire formu da kullanılmaktadır. Her iki formun da bir arada kullanıldığı oyunlarda çizgi ve daire formları arası geçişler, sabitlenmiş bir düzen içerisinde gerçekleşmektedir. Eşlerin birbirleri ile uyumlu oldukları noktada da oyunların sıralamasında bir düzenin varlığı kendini belli etmektedir. Yöredeki geleneksel kadın oyunlarının oynanış formları ve oyunların sıralaması konularında düzenli oyunlar oldukları söylenebilmektedir (Okdan, 2016).

Oyunlarda daire ve çizgi formları görülmektedir. Çift sayıda oyuncunun yer aldığı formlarda genellikle her iki form da bir arada görülmektedir. Oyunda çizgi formundan daire formuna geçişlerde veya tam tersi olacak şekilde daire formundan çizgi formuna geçişlerde belirli bir düzen oluşturularak oyuncular arasındaki bütünlük sağlanmaktadır. Oyuna genellikle iki düz çizgi halinde başlanmaktadır. Karşılıklı yer değiştirmelerin veya ilerlemelerin ardından (bu geçişler her zaman bir düzen içerisinde yapılmaktadır), daire formuna geçilmektedir. Bu geçişler sırasında hemen hemen her uygulamada kadınlar tek bir dönme hareketi yaparak düzeni sağlamaktadırlar. Bu dönme hareketi, oyuncunun

havaya girmesi ve oyunda kalması amacı ile yapılan iletişim sağlayan bir işlev görevi görmektedir (Okdan, 2016).

Daire formunda bir süre oynayan kadınlar, tekrar karşılıklı iki çizgi oluşturacak şekilde sıralanmaktadır. Daireden çizgi formuna geçişlerde ise aynı tek dönme hareketi yapılmaktadır. Dairelerin ve çizgilerin arasındaki geçişler sırasındaki tekrar sayılarını ise oyuncular belirlemektedir. Yaygın olarak görülen uygulama şekli iki kere form değiştirilmesidir. Çizgiden daireye ve daireden de çizgiye geçen kadınlar en son da tekrar isteğe bağlı olarak daire formuna geçerek çizgi veya çizgi formunda kalarak oyunu bitirmektedirler. Daire formunda oynanan oyunlar, oyun alanında ilerleme yönlerine göre tek ve çift yönlü halka oyunları olarak tanımlanmaktadır. Tek yönlü halka oyunlarında, halka daima tek yönlü olarak hareket etmektedir. Örneğin; oyuncular daima sola veya daima sağa olacak şekilde ilerlemektedirler. Çift yönlü halka oyunlarında ise halka iyi yöne doğru da hareket etmektedir. Oyuncular tek yönde oynarlarken, birden geri dönmekte ve halkaya başladıkları yönden ayrılarak diğer bir yöne doru hareket etmektedirler (Okdan, 2016).

Yöre genelinde oyun sıralamasına bakıldığı zaman oyunların düzenlemeli oldukları görülmektedir. Eşli oynanan veya oynanmayan her oyunda da iki ve üzerinde oyuncunun birlikte gerçekleştirdikleri oyun sırasında mutlak bir uyum gözle görülmektedir. Oyunlarda uyumu ve birliği sağlayacak bir lider de bulunmaktadır ve bu görevi de bakırı çalan ve söyleyen kişiler yönlendirmektedir. Oyunu yönlendiren bu kişilerle birlikte oyunda eşsiz bir uyum sağlanmaktadır. Yapılan uzun süreli alan araştırmaları sonucunda, oyun hareket cümlelerinin olduğu bilinmektedir. Bu hareket cümlelerinin tekrar sayıları üç veya dört olarak bilinmekte ve uygulanmaktadır. Genellikle her cümle üç veya dört kez tekrarlanmakta ve sonrasında diğer hareket cümlesine geçilmektedir. Hareketlerin sıralanmasında da genellemeye ortam sağlayan bir yapı bulunmaktadır. Hareket cümleleri genel olarak; yürüme, dönme, ayak çekme, diz vurma (çökme) gibi hareketler ve bu hareketlerin çeşitli derlemelerinden oluşmaktadır. Hareket cümlelerinin sıralanış tarzlarında zayıftan güçlü olan harekete veya diğer bir tabir ile basitten zor olan harekete doğru bir geçiş sırası oluşturulmaktadır. Yürüme hareketi sıralamada öncelikli harekettir fakat dönme hareketine ise tek ve çift dönmelerden oluşması sebebi ile sıralamanın sonunda yer verilmektedir. Hareket cümlelerinin sıralaması ile oluşan bölüm, tekrar tekrar başa döndürülerek istenilen sayıda tekrar edilmektedir. Tekrar sayısının artması ise

oyuncuyu yorabileceğinden dolayı zor olan hareketlerin arasına kural olmamakla birlikte, zaman zaman basit hareketler (yürüme gibi) de eklenebilmektedir (Okdan, 2016).

Keles yöresi geleneksel kadın oyunlarında genellikle (2+2+2+3) ve (2+2) düzümsel bileşimli oyun yapısına sahiptir. Oyun ve müziğin ritmik yapısında görülen bu farklılık, kadın oyuncunun sözün hangi yerinde oyuna başlayacağını belirlemesini ve diğer oyuncuların da onun beraberinde oyuna dahil olacakları noktayı belirlemelerini sağlamaktadır. Oyun kuruluş formları arası geçişte ve oyun bitirişinde görülen dönme hareketlerinde oyuncu sağ tarafından dönme eylemi gerçekleştirmekte ve dönme hareketine dokuz vuruşlu ritmin, birinci vuruşunda başlamaktadır (Okdan, 2016).

3.3. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARINDA GİYİM KUŞAM

Keles yöresinde kadınlara özgü geleneksel giyimler otantik özellikler taşımaktadır. Bu giyim çeşitliliği Osmanlı Dönemi'nin temellerini atan başta kayı boyları olmak üzere, diğer yörük boylarının, aşiretlerin ve cemaat üyelerinin giyim özelliklerinden harmanlanmış giyim kuşamlardır (Dinçer, 2003). Bu yörede yaşamakta olan insanların gelenek-görenek ve törelerine bakıldığı zaman, hala geçmişteki adetlerinin süregeldiği görülmektedir. Geleneksel giyim-kuşam özellikleri yöredeki insanlar ile tamamen bütünleşmiş bir haldedir ve Türklerin ince sanat zevkini yansıtmaktadır (Karakaya, 2018).

Giyim kuşam tarzlarının; folklorik, coğrafik ve sosyo-ekonomik özellikleri sebebi ile bağlı oldukları topluluklara dair özellikler yansıttıkları çok net görülmektedir. Yörük veya Türkmen Köyleri'ndeki giyim kuşamlarda da yöredeki insanlarla özdeşleşmiş olan giysilere rastlamak mümkündür (Erkan, 2008).

Her yörenin kendine özgü giyim kuşam biçimi farklıdır. Bursa-Keles yöresi de kendine özgü giyim kuşama sahip olan yörelerden birisidir. Keles'te dokuma kumaş olarak elde edilen her kumaş "çulfalık tezgahı" denilen yerlerde üretilir. Bu tezgah oldukça dardır ve dokunan ürünlerin enlerinin genişliği de 35 cm'yi geçmemektedir. Geniş ene sahip kumaşlara ihtiyaç duyulduğu zaman ise iki kumaşı yan yana gelecek şekilde birleştirmektedirler. Bu birleştirme işlemini de yöre ağzında "çitmek" kelimesi ile söylemektedirler. Çulfalıkta genellikle "aba" denilen kumaşlar dokunmuştur. Abalardan genellikle; çoban yağmurluğu, erkek giysileri ve "karcın" denilen giysiler üretilmiştir. Aynı zamanda çulfalıkta; erkekler için çoban şalı, ak kuşak gibi giysiler üretilirken

kadınlar için de ferace (siyah yün ile), peşkir (önlük), şal kuşak, yaygı ve allı yeşil minderler de dokunmuştur (Çelikkol, 2005).

Geleneksel giyim kuşamlar kültürel birikim sonucunda uzun zaman içerisinde şekillenmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Günümüze kadar ulaşılmış olan Keles ilçesi geleneksel kadın giyim kuşam örnekleri kullanım yerlerine göre aşağıdaki gibi gruplandırılmaktadır (Karakaya, 2018).

- **Üst Bedene Giyilen Kadın Giysileri;** içlik, göynek, hırka, üçetek (işlemeli entari, zıbın), cepken (güdük),
- **Alt Bedene Giyilen Kadın Giysiler;** şalvar (paça, paçalı don),
- **Özel Günlerde Giyilen Kadın Giysileri;** bindallı (dival, urba), entari, sarka,
- **Başörtüleri;** yazma (dörtlük), al bazı, fes, meldinli fes, ikisi bir yerde, bürgü, pullu bez (dartıngaç),
- **Tamamlayıcı Aksesuarlar;** şal kuşak (kuşak, kozalı kuşak), önlük (peşkir, futa), gıdıklık, dizge (kolan, çizge), çingilli bağlama, tokalı kemer,
- **Ayağa Giyilenler;** yemeni, çorap, çarık.

3.3.1. Üst Bedene Giyilen Kadın Giysileri

İçlik: Yakası kapalı olan bir yelek olarak tanımlanabilmektedir. Giyilen kıyafetlerin altında bir bakıma sutyen görevi görmektedir. İçliğin boyu oldukça kısadır ve tam olarak göğüsün altına denk gelecek bir hizada bitmektedir. Yörede “iğne bindirmesi” adı verilen bir zikzak motifi ile ön kısmı işlenmektedir. İçliğin yaka kısmı; üçeteğin boyun ve yaka kısmından görünmekte ve kıyafeti tamamlamaktadır (Begiç, 2015).

Şekil 3.2: İçlik (Elbas, 2014)

Göynek: Keten veya pamuk iplikten şalvar kumaşı olarak yöre halkının kendi el tezgahlarında dokudukları kumaş ile yapılmaktadır. Renkli koza iplikleri ile etek kısımlarına motifler işlenmektedir. Bu işlem, koza olmadığı veya bulunmadığı zamanlarda yün ile yapılmaktadır. İşlemelerde kozalı ipin kullanılma nedeni ise büyük emeklerle yapılan işlemlerin daima parlak ve rengini koruyacak şekilde kalabilmesi içindir (Karakaya, 2018)

Şekil 3.3: Göynek (Elbas, 2014)

Üçetek (işlemeli entari, zıbın): Lacivert, yeşil, bordo, kırmızı gibi renklerde keten kumaşlardan yapılmaktadır. İç kısmına basma kumaştan veya pamuklu kumaştan astar geçirilmektedir. Ön kısımlar biraz kısa olup arka parçanın alt kısmına tığ oyası, pul, sutaşı işlemleri geçirilmektedir. Bu kısma köyü yansıtan motifler işlenmektedir. Kolları, elleri örtecek şekilde uzun ve yırtmaçlıdır, genç kızlara ve gelinlere yapılmaktadır. Bu giysinin diğer bir adı da işlemeli entaridir. Süslemelerine verilen diğer isimler; üçparmak, hanımeli, zikzak, dökme, testere gibi isimlerdir (Çelikkol, 2005).

Şekil 3.4: Üçetek-Entari-Zıbın (*Elbas, 2014*)

Şekil 3.5: Üçetek (*Elbas, 2014*)

Cepken (güdük): Bordo, lacivert, yeşil ve patlıcan moru renklerinden; simli kadıfe, ak bez, divitin, çuha ve siyah dimi kumaşlardan dikilmektedir. İçine ise kareli veya düz kumaştan astar geçirilmektedir. Kumaş ile astar arasına pamuk yerleştirilerek bütün beden ve kollar düz, verevli ya da kareli olacak şekilde şekillendirilmektedir. Cepkenin kolları, üçteğın kollarının görünmesi açısından bilek ile dirsek arasında bir boyda kalacak şekilde tasarlanmakta ve dikilmektedir. Beden boyu da bel hizasını asla geçmemektedir (Karakaya, 2018).

Şekil 3.6: Güdük (Elbas, 2014)

Şekil 3.7: Cepken (*Elbas, 2014*)

Şekil 3.8: Güdük (Cepken) (*Elbas, 2014*)

3.3.2. Alt Bedene Giyilen Kadın Giysileri

Şalvar (paça, paçalı don): Yöre be köy halkındaki kadınların el tezgahlarında dokudukları keten veya pamuk ipliğinden yapılan kumaşlardan elde edilmektedir. İpek kumaştan yapılan şalvarlar gelinlerin çeyizlerine konulmaktadır. Gündelik kullanımlar için de kaput bezi veya pamuklu bez tercih edilmektedir. Paçaların yan kısımları nakışlıdır, daha çok lacivert ve kırmızı gibi renkler kullanımda tercih edilmektedir. Şalvara işlenen motifler; koza ipliklerinden yapıma ve yöreye ait motiflerdir. Bu motiflere; “paçalık” denmektedir. Ağ kısımları oldukça dardır, araya düz parça bir kumaş kesilip yerleştirilerek kesik üstüne bağlanmaktadır. Paçaları ve bel kısmı lastik uçkurludur (Taş, 2002).

Şekil 3.9: Paça (Elbas, 2014)

Şekil 3.10: Paça (Don) (Elbas, 2014)

Şekil 3.11: Don (Elbas, 2014)

3.3.3. Özel Günlerde Giyilen Kadın Giysileri

Bindallı (dival, urba): Kadife veya atlas kumaş üzerine sırma tel işlemleri ile süslenmiş gelin giysisi olarak tanımlanmaktadır. Bindallı adını, üzerine işlenen motiflerin birçok dalın bir arada tekrar etmesi üzerinden almıştır (İlsan, 2010).

Entari: İpek kumaştan yapılmaktadır. Hakim yaka denilen yaka modeline sahiptir ve yaka açıklığı da bel kısmına kadar düğmelidir. Omuz kısımları dikişsizdir, yanlarda geniş peşerle etek uçları genişletilmektedir. Entarinin boyu, ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Ön beden ve manşetler, makine dikişi ile süslenmektedir. “Entari, 1970’lerden sonra biçimsel özellikler açısından değişime uğramıştır.” Diyen Begiç’e göre (Begiç, 2015); “Yörede 1970’lerden sonra giyilmeye başlanılan bir elbisedir. Alt kısım kiloş, üst kısım önden bele kadar düğmelidir. Yakası hakim yaka modeline sahiptir. Boncuk ve makine dikişi ile kol manşeti ve ön kısım süslenmektedir. Günümüzde bu elbiselerin sadece üst kısımları kullanılmaktadır.”

Şekil 3.12: Entari (Elbas, 2014)

Sarka: Yeşil, mavi ve bordo renklerde pamuklu kumaşlardan yapılmaktadır. İç kısmı, düz divitin ile astar olarak kaplanmaktadır. Uzunluğu bel hizasına kadar gelmektedir. Üçeteğin işlemeli kollarının görünmesi için kolları biraz kısa olacak şekilde

yapılmaktadır. Kadifeden yapılmış ve simli işlemlere sahip olanlara ise “sarka” adı verilmektedir. Bu sarkaları ise gelinler giymektedir (Taş (2), 2006).

Şekil 3.13: Sarka (1) (Elbas, 2014)

Şekil 3.14: Sarka (2) (Elbas, 2014)

3.3.4. Başörtüleri

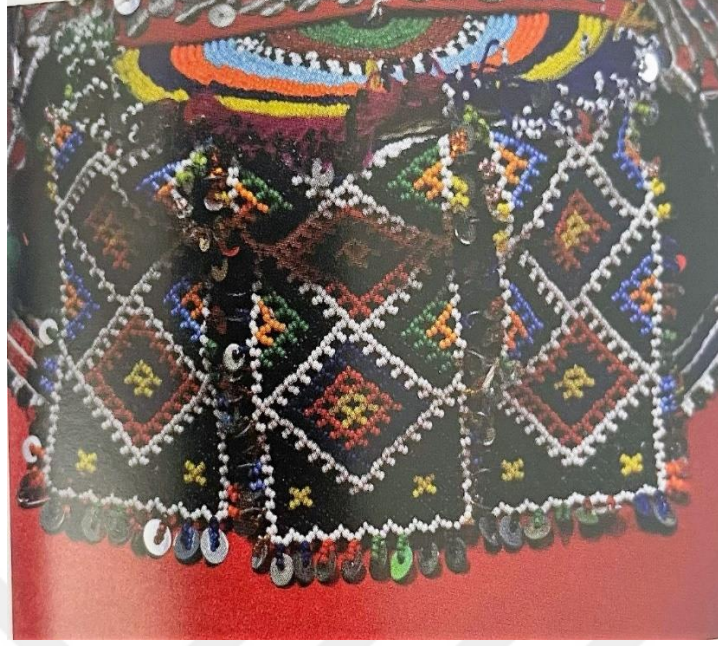
Al Bazı: Pamuklu, kırmızı bir kumaştan yapılmaktadır. Üstünde kenarlara doğru en içte yeşil renk, sonra sarı ve siyah olmak üzere üç katmanlı renklerden oluşan bir şerit

bulunmaktadır. Bu şeritlerin genişliği yaklaşık 1,5 cm'dir. Bazılarının üzerindeki pullar balıksırtı deseni şeklinde dizilmiştir. Bu dizilişte sırt (orta) kısmını oluşturan düz sıradaki pullar büyük boy, diğer pullar ise orta boydadır. Bazılarının ucundaki alt üçgenden yanlara 20'şer cm'lik kısımlarda beyaz, pembe, sarı, mor renklerde boru kesme boncuklardan yapılmış olan boncuklar yer almaktadır (Karakaya, 2018).

Şekil 3.15: Al Bazı (Elbas, 2014)

Meldinli Fes: Fesin ön kısmında üç farklı parçadan oluşan renkli kum boncuklarla örülmüş, geometrik bezemeli, yörede “meldin” adı verilen süslemeler bulunmaktadır. Meldinler; bayram ve tören gibi özel günlerde takılmaktadır. Fesin üzerinde de şakaklardan sarkan, zülüfö temsil eden boncuklu püsküller, hoş koku veren ve parfüm görevi gören karanfil gibi doğal kokulu bitkiler, renkli iplikler ve renkli kumaş parçacıklarından yapılmış, küçük ponponlardan hazırlanmış olan, yörede “tuğ” ya da “top” adı verilen süslemeler yer almaktadır. Yaşlı kişiler tuğ takmamaktadırlar (Karpuz & Nas, 2005).

Şekil 3.16: Meldinli Fes (*Elbas, 2014*)

Pullu Bez (dartıngaç): Krep ve yazmadan, kenarları pullu ve boncuklu oyalarla işlidir. Fese bağlanmaktadır (Çelikkol, 2005). Örtünün kenarlarına dikilen pullu ve işlemeli, özel olarak yapılmış olan U şeklindeki özel bir çelik tel ile örülmektedir. Buna; grep ya da pullu denilmektedir. Pullu bez üçgen şeklinde, önden arkaya doğru olacak şekilde fesin gövdesine bağlanmaktadır (Dinçer, 2003).

3.3.5. Tamamlayıcı Aksesuarlar

Şal Kuşak (kuşak, kozalı kuşak): Siyah yün ile köy halkının dokuduğu, üzerinde sinek dedikleri küçük siyah motifler bulunan iki çeşit kuşak vardır. Düz olan kuşak 40-50 cm eninde ve iki üç metre uzunluğunda ve kozalı püsküllere sahiptir. Dikdörtgen şeklinde, düz halkalığın üzerinde belirli aralıklarla çizgiler bulunmaktadır. Çizgiler genellikle beyaz ve kırmızı çizgilerdir. Bir parmak kalınlığında olan bu çizgiler ise dokuma esnasında yapılmaktadır. İkinci tip kuşak ise kare biçiminde olup dört tarafında kozalı püsküller bulunmaktadır. Üçgen yapılarak da arka kısma bağlanmaktadır (Erkan, 2008).

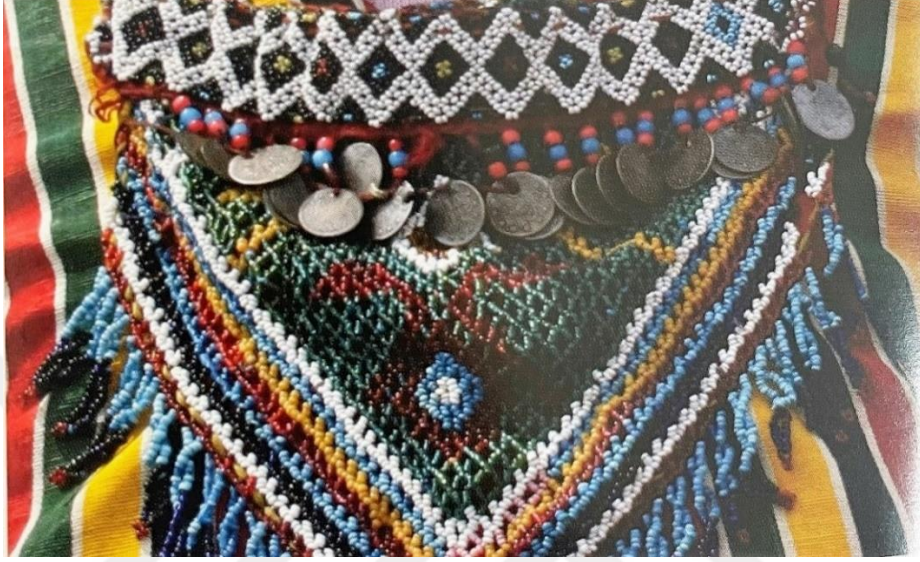
Şekil 3.17: Şal Kuşak (Elbas, 2014)

Önlük (peşkir, futa): Çulfalık tezgahta yün ipliklerinden dokunmaktadır. Gelinler için yapılanları motifli iken yaşlılar için yapılanlar ise sade ve düz modellerdir. Kocakovacık'ta elmalı peşkirler yapılmaktadır. Yapılan bu peşkirler günümüz batik çalışmalarının başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir. Nohut tanesi deseninde dokunmuş olan kumaşlar üzerine, keçi kılları ile sıkılarak boyama yapılmaktadır (Çaçu, 2010). Peşkirlerde işlenen motifler, köyden köye doğal olarak farklılıklar göstermektedir. Peşkir dikdörtgen şeklinde olmakla birlikte kumaşın kendi enine sadık kalınarak üç enden yapılmaktadır. Enler birbirlerine renkli iplikler ile eklenmektedir (Taş (2), 2006).

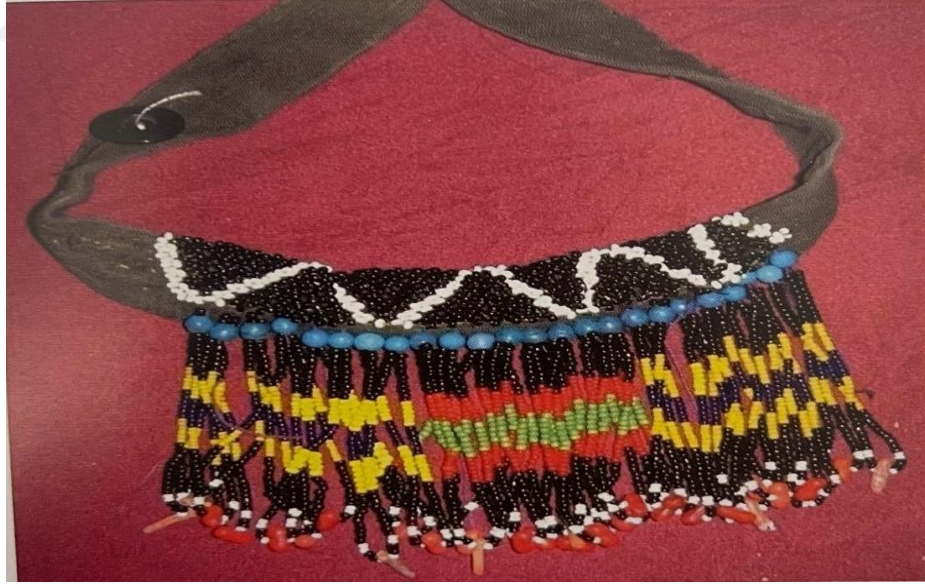

Şekil 3.18: Peşkir (Elbas, 2014)

Gıdıklık: Gıdıklık, boyna aksesuar olarak takılmaktadır ve boncuklar ile örülmüş bir nevi gerdanlıktır. Kınalı keklik; boyunda bulunan ve eşi bulunmaz renklerden oluşan çizgileri simgelemektedir. Sorgun köyünde sarı ve mavi dışında kırmızı, beyaz ve siyah renklerde “mercan” ismi verilen boncuklardan yapılmaktadır (Taş (2), 2006).

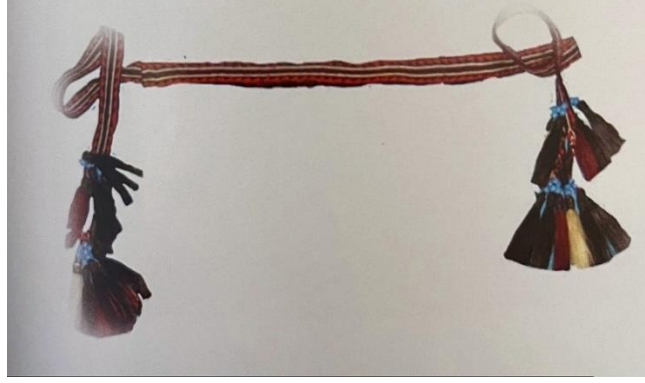
Şekil 3.19: Gıdıklık (1) (Elbas, 2014)

Şekil 3.20: Gıdıklık (2) (Elbas, 2014)

Dizge (kolan, çizge): Peşkiri tutturmak için kullanılan kemer görevini görmektedir. Yün ipliklerinden çarpana dokuma tekniği ile yapılmaktadır. Dizge beş altı cm genişliğinde ve iki üç metre uzunluğunda dokunmaktadır. Uç kısımlarında tiftik ve keçi yünlerinden yapılmış olan püsküller (tongurdaklar) yer almaktadır. Ayrıca kadınları her türlü gözden

nazardan koruduğuna inanılan mavi boncuklar vardır ve bu boncuklar da dizgeye takılmaktadır (Karakaya, 2018). Üç boy püsküllü gençlere ve gelinlere yapılırken, tek boy püsküllü ise yaşlılara yapılmaktadır (Erkan, 2008).

Şekil 3.21: Dizge (Elbas, 2014)

Çıngıllı Bağlama: İki tarafı işlemeli yağlıktır. Her iki ucuna gümüş paralar dikilmektedir. Nişanlarda, kınalarda ve düğünlerde üçeteğın ön kısmındaki kolona takılmaktadır. Oyun oynarken yağlığın iki ucundaki paraların birbirine vurmasından dolayı ortaya hoş bir ses çıkmaktadır. Buna “çingıraklı makrama” da denilmektedir (Uluumay, 2010).

Şekil 3.22: Çıngıllı Bağlama (Elbas, 2014)

3.3.6. Ayağa Giyilenler

Çorap: Koyunlardan elde edilen yün ipliklerinden, farklı renklerde ve motiflerde olacak şekilde şiş örgüsü ile örülerek yapılmaktadır. Nakışlar farklı farklıdır ve bazı Türk boylarının damgalarını taşımaktadırlar (Karakaya, 2018).

Şekil 3.23: Çorap (Elbas, 2014)

Çarık: Yörede üç farklı türde ayakkabı giyilmektedir. Birincisi tabakalanmış deriden yapılmış çarık, ikincisi tüylü deriden yapılan dağlım deri ve üçüncüsü ise siyah yemenidir. Genel olarak bayramlarda ve düğünlerde siyah yemeni giyilmektedir. Köy içerisinde günlük işler yapılırken tabakalanmış deriden yapılmış olan çarık, yaylaya, hayvan otlatmaya veya odun kesmeye giderken ise tüylü deriden yapılan çarık kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise tüylü derinin soğuk geçirmeme özelliğidir (Karakaya, 2018).

Şekil 3.24: Çarık (Elbas, 2014)

3.4. KELES YÖRESİ TÜRKÜLÜ KADIN OYUNLARINDA KULLANILAN ÇALGILAR

Yörede iki farklı çalgı topluluğu bulunmaktadır. Biri davul, zurna ve nakkareden (kudüm), diğeri ise sonradan bunların yerini almış olan klarnet (gırnata), darbuka, cümbüş ve kemandan oluşan çalgı topluluğudur. Bu tür çalgı toplulukları Orhaneli ve çevresinde kullanılırken diğeri ise Keles ve çevresinde kullanılmaktadır. Yörede çalınan enstrümanlar dört gruba ayrılmaktadır.

a) Vurmalı Çalgılar: Bakır, deblek, darbuka , davul, kudüm, kaşık, zilli maşa, örnek gösterilmektedir. Kadınlar bu çalgıları çalarak oyunlarını icra etmektedirler (Usanmaz, 2006).

Şekil 3.25: Bakır (Örgün, 2022)

Şekil 3.26: Bakır Darbuka (Elbas, 2014)

Şekil 3.27: Davul (Elbas, 2014)

Şekil 3.28: Kudüm (*Elbas, 2014*)

Şekil 3.29: Kaşık (*Elbas, 2014*)

Şekil 3.30: Zilli Maşa (*Elbas, 2014*)

b) Üflemeli Çalgılar: Zurna, klarnet (gırnata), kaval örnek gösterilmektedir.

Şekil 3.31: Zurna (Elbas, 2014)

Şekil 3.32: Klarnet (Elbas, 2014)

Şekil 3.33: Kaval (Elbas, 2014)

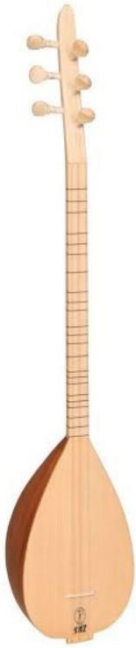
c) Tezeneli Çalgılar: Bağlama, cümbüş, cura ve divan bağlama tezeneli çalgılara örnek gösterilmektedir.

Şekil 3.34: Bağlama (Elbas, 2014)

Şekil 3.35: Cümbüş (Elbas, 2014)

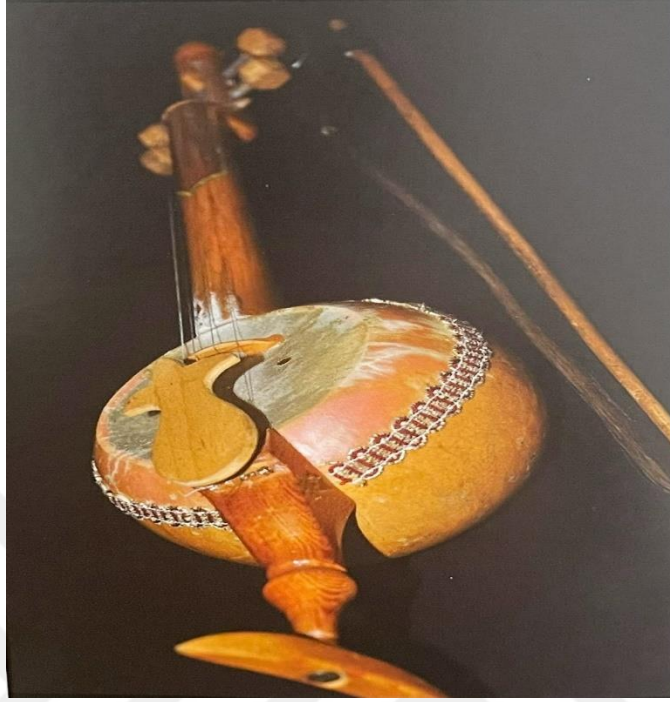

Şekil 3.36: Cura Bağlama (Elbas, 2014)

Şekil 3.37: Divan Bağlama (Elbas, 2014)

d) Yaylı algılar: Keman ve kemane örnek gösterilmektedir.

Şekil 3.38: Kabak Kemane (Elbas, 2014)

Şekil 3.39: Keles Yöresi algıları (Elbas, 2014)

3.5. KELES YÖRESİ TÜRKÜLÜ KADIN OYUNLARINDA KADIN MÜZİSYENLER

3.5.1. Mehtap TAKMAKLI

Şekil 3.40: Mehtap Takmaklı ile Yüzyüze Görüşme (Takmaklı, 2022)

Kültür Bakanlığı ses ve bakır sanatçısı, 13.01.1958 doğumlu olan Mehtap Takmaklı, Bursa ili Orhaneli ilçesinde doğmuştur. Bakır çalgısının icrasını babaannesi ve annesinden göyerek çocukluğundan beri aşına olmuş ve böylece bakır çalgısına olan ilgisi ve çalma isteği de uyanmıştır. Bu sayede bakır çalmaya başlamış ve yıllar içerisinde de bu alanda önemli bir bakır sanatçısı olmuştur ve ilerleyen senelerde Kültür Bakanlığı kadrosunda mahalli sanatçı unvanına erişmiştir. Kültür Bakanlığı sanatçısı olduktan sonra geleneklerine daha çok sahip çıkmış ve duyduğu sorumluluk bilincinin arttığını yapılan röportajlarında dile getirmiştir. Bursa Uludağ Üniversitesi'ndeki memuriyet hayatından emekliye ayrıldıktan sonra kültürel çalışmalarına, bakır müzisyenliğine ve icralarına daha fazla yönelmiştir. Başardığı önemli çalışmalar sonucunda, bulunduğu çevrede önemli bir müzisyen haline gelmiştir (Takmaklı, 2022).

Mehtap Hanım'a bakır ile nasıl tanıştığı sorulduğu zaman; "Bu söyleyeceğim çok klişe olacak ama çocukluğumdan beri evimizde hep bakır çalınırdı. Annem ve babaannemde gördüğüm bakır çalgısı, her zaman ilgimi çekmiştir. Kullanmakta olduğum bakır da babaannemin bakırındır. Ailemizden gelen bu geleneği halen sürdürmekteyim. Düğünlerde, bayramlarda ya da diğer özel günlerde babam ile bu yerlere gider ve oralarda bakır çalgısını göyerek merak ederdim. Bu çalgıya olan merak ve ilgim sonucunda çalmaya yöneldim ve o zamandan itibaren ilgi ve büyük bir özen ile icramı devam

ettirmektedirim. Bu geleneğin ileriye dönük olması ve nesilden nesile aktarılabilmesi adına kalıcı olabilmesi için bakır icra eğitimi vermek istemektedirim” sözlerini sarf etmiştir (Takmaklı, 2022).

Birçok türkü için de derleme yapmış olan bakır sanatçımız, günümüzde hala köy köy gezerek derleme çalışmalarına ve bu alana sunacağı katkılarına devam etmektedir.

3.5.2. Emel ÖRGÜN

Şekil 3.41: Emel Örgün ile Yüz Yüze Görüşme (Örgün, 2022)

Kültür Bakanlığı Türk Halk Müziği mahalli sanatçısı olan Emel Örgün, 16.10.2962 Bursa/İnegöl doğumludur. Lise yıllarında İnegöl gelişim orkestrasında solist olan sanatçı, İnegöl Halk Eğitim Merkezi’nde Niyazi Yerlitaş hocanın yönetiminde Türk Halk Müziği Korosu çalışmalarına başlamıştır. 1999 yılında Yücel Paşmakçı yönetimindeki Bursa Büyükşehir Belediyesi Konservatuvarı’nda görev almıştır. Basri Gümran hoca ile üç sene boyunca Türk Sanat Müziği repertuarı çalışmıştır (Örgün, 2022).

Emel Örgün; Bursa Kütahyalılar Derneği, Bursa Dağ-Der, Keles Koca kovacık Köy-Der, Bursa Doğa-Der gibi oluşumların kültürel ve sanatsal faaliyetlerinde bulunmaktadır. Profesyonel müzik çalışmalarının yanı sıra 2006 senesinde yönetmenliğini Ezel Akay ve başrollerini Haluk Bilginer ve Beyazıt Öztürk’ün oynadığı “Hacivat ve Karagöz Neden Öldürüldü?” adlı filmde, Bursa yöresine ait derleme çalışmalarından iki farklı türkü ile rol almıştır. Köy köy gezerek saklı kalmış türkülerini ortaya çıkaran Emel Örgün, müzik ve sanat hayatı boyunca otuz beş adet türkü derleme çalışmasına imzasını atmıştır ve günümüzde hala derleme araştırma çalışmalarına devam etmektedir. Yapmış olduğu tüm derleme çalışmalarını ve araştırmalarını ise bir kitap olarak düzenleyerek kültürümüze sunmak istemektedir (Örgün, 2022).

BÖLÜM 4. KELES YÖRESİ GELENEKSEL KADIN OYUNLARINA EŞLİK EDEN BİR ÇALGI UNSURU: BAKIR

4.1. BAKIRIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ, BAKIR İCRASI VE İCRACILIK

Yörüklerin gündelik yaşantısında su taşırken, süt sağarken kullanılan bakır, aynı zamanda ritim aleti olarak da kullanılmaktadır. Bursa ve Balıkesir yörelerinde kadın müzik icralarına eşlik eden ritim çalgısı bakır çalgısıdır. Kadın ve erkek eğlencelerinin ayrı ayrı ortamlarda gerçekleştirildiği bu yörelerde kadınlar, kendilerine has eğlence ortamlarında bakır çalgısı eşliğinde eğlenmektedirler. Bakır eşlikli seslendirilen türkülere Bakır Türküleri denmektedir. Bakırın çalındığı eve de Bakır Evi denmektedir. Yöre düğünlerinde kadınlar, gelin evine toplanarak bakır çaldıkları için “gelin evi” ya da “kına evi”; bakır evi olarak adlandırılmaktadır. Yöredeki bakıra verilen önem, bakırın çalındığı mekâna adının verilmesi ile açık olarak anlaşılmaktadır. (Takmaklı, 2022).

Müzik ve oyun icralarına ters çevrilerek çalınmak sureti ile eşlik eden bakır, özel bir tutuş ve çalım tekniğine sahiptir. Darbuka, delbek vb. gibi çalgıların icrasında da olduğu gibi bakır, tek bir kişi tarafından çalınmamaktadır. Özel bir tutuş tekniği gerekmektedir ve bu teknikten dolayı da bakır icrasında en az iki kişiye ihtiyaç duyulmaktadır. İcra sırasında çalan kişinin yanında bir de bakır tutan kişi yer almaktadır. Bakırın yere veya dize konularak çalım yapılamamaktadır. Yere veya dize konularak çalınması durumunda çalgıdan çıkan ses de değişecektir ve istenen ses ve tonlar elde edilemeyecektir. İstenilen ses değişimini sağlayan ise bakırın kulplarıdır. Özel bir tutuşa sahip olan bakırın, gerektiği şekilde tutulması durumunda, her bir vuruş ile şıkırdayan kulplar zil görevi görmektedir. Böylelikle el vuruşları ile hem bakırın kendisinden hem de bakırın kulplarından ahenkli bir ses elde edilmektedir. Yörede çalgıyı icra eden kişiler, bakırın yanlış tutulması ve bu sebepten dolayı kulpların şıkırdamaması halinde çalımdan zevk alamayacaklarını, çıkan sesin dinleyenleri de tatmin etmeyeceğini belirtmektedirler (Takmaklı, 2022).

Bakırın yanlış tutulması türküyü söyleyen kişinin de sesini yormaktadır. Bu nedenlerle çalan kadar bakırı tutan kişi de icra sırasında oldukça önem taşımaktadır. Uzun süren kadın eğlencelerinde aynı tutuş pozisyonunun bozulmadan korunabilmesi, bakırı tutan kişinin de belirli bir bilgi ve yeteneğe sahip olmasını gerektirmektedir. Herkes bir bakır tutamadığı gibi her kişinin tutmuş olduğu bakır da çalınmamaktadır. Bu sebepten dolayı eşli bir icra yeteneğinden bahsetmek doğru olmamaktadır. Bakır çalan ve tutan kişiler, icralarda her zaman beraber yer alan kişiler olmaktadır. Rastgele eşleşme yapılmamaktadır. Bakır herkes tarafından çalınmadığı gibi her bakır da çalınmamaktadır. Çalınacak bakırın güzel bir tona sahip olması gerekmektedir. Örnek olarak; “Getirin şu bakır ordan hemen çalalım dendiği zaman o bakır çalamamaktasın. Aa bu bakır sağır denmektedir. O bakır çalınmamaktadır. Zaten o bakır çalınsa bile sesi oldukça yormaktadır” (Takmaklı, 2022).

Şekil 4.1: Mehtap Takmaklı ile Ropörtaj (Takmaklı, 2022)

Şekil 4.2: Bursa Türküleri ve Bakır İcrası (1) (Elbas, 2014)

Ayrıca yörede güzel bakır çalan ve güzel türküler söyleyenler de bilinmektedir. Bakır çalan ve iyi şarkı söyleyen bir kişi, belirli niteliklere sahip bir kişinin niteliklerine sahiptir. Yöresel dans ve türkü repertuarına hakim olmak bu niteliklerden biridir. Yine bakırcı, kimin hangi oyunu sevdiğini ve iyi oynadığını bilmelidir. Eğlence ortamında oyunu başlatan kişi tarafından yönlendirilmeden bakır icracının hangi ruh halinde olması gerektiğini bilir. Yöredeki tüm bakırımsı türkülerde dans eşliklerinin bulunması türkülerin sözel ve melodik özelliklerinden çok ritmik özelliklerinin ön plana çıkmasına neden olur. Yöre kadınlarının oyunları kaşık oynayarak oynaması, kadın eğlencelerinde ritim unsurunu ön plana çıkarmaktadır. Kaşığın bakırla aynı anda çalınması, çalınan ritmin bütünlüğünü gerektirir. Kaşıktan çıkan ritim ile bakırdan çıkan ritim birbiriyle uyumlu olmalıdır. Kaşık ve bakırın aksi halde birbirine karışacak ritimleri de oyunu bozuyor. Bu durumda bakır icrasındaki ustalık bir kez daha ön plana çıkıyor. Bir ustanın sadece çaldığı ritimden değil, oyuncuların oynadığı kaşık ritminden de sorumlu olduğu söylenebilir. Bakırcı da kaşığın ritmini dinlemeli ve iki çalgıyı bozmadan ahengi sağlamalıdır. Bölgenin dediği gibi oyunu "bakır" yapan şeydir (Örgün, 2022).

Şekil 4.3: Emel Örgün ile Röportaj (Örgün, 2022)

Bakırın müzik ve oyun icralarında ters çevrilerek kullanılmaktadır. Darbuka def gibi ritim aletlerin icralarında görüldüğü gibi tek başına çalınıp söylenmesi mümkün değildir. Özel tutuş tekniği ve bakır icrasında iki kişiye ihtiyaç duyulur. Tutan kişinin yanında ise bakırı tutan yer alır ve bakır yerle temas halinde çalım yapılmaz. Yere temas halinde bakırdan çıkan ses değişmektedir. Tutuş şeklinin önemi ve kulpundan dolayı sesin Ahenk'i değişmekte olup ses tınısı değiştiğinden dolayı farklı görülmektedir. Özel tutuş şekli olan bakırın yanlış tutuş şekli halinde kulplarının ve ses tonun kötü çıkması hem oyuncuyu hem icracıyı olumsuz etkilemektedir. Bu nedenlerle çalan kadar bakırı tutan kişide icrada önemlidir. Uzun süren kadın eğlencelerinde tutuş pozisyonu bozulmadan korunabilmesi bakırı tutan kişinin de belirli yeteneğe sahip olması gerekmektedir. Bakır çalan ve tutan kişiler, her zaman beraber yakın kişilerdir. Bakırında güzel bir sese sahip olması gerekmektedir. Görüşülen kişilerin en az yüz senelik bakır ile icra edildiği görülmektedir. Yöre ağzında ise kötü ses tonuna sahip olan bakıra sağır denilmektedir. Çalan ve söyleyen kişilerin yöre oyunlarına sahip olması gerekmektedir. Yöre oyunlarını iyi tanımayan bileyen kişiler icra edemezler. Yörede bakır türkülerinin tamamında oyun

eşliğinin görülmesi türkülerin sözel ve ezgisel özelliklerinden daha çok ritim özelliği ön planda olmaktadır. Oyunlara eşlik eden kaşıklar ise bakıra uyum sağlaması zorunludur. Aksi takdirde oyuncuyu çalan kişiyi ve söyleyen kişiyi etkiler. Yörede ifade edildiği şekli ile oyunu oynatan bakırdır. (Okdan (2), 2012)

Bakırla türkü söyleme geleneğinde türküler, hem çalan hem de bakırı tutan kişi tarafından birlikte söylenir. Delbek icrasında karşılaşılan bu benzer durum Bursa ve Balıkesir yörelerindeki tüm bakır icraları için de geçerlidir. Ard arda çalınan şarkılardan bir sonraki şarkıyı belirlemek, türkü sözlerini ezberlemek ve seslendirme sırasında sesin şiddetini artırmak için iki kişi tercih edilir. Bu iki kişinin de birbiriyle uyumlu seslere sahip olması gerekir. Bir türkü seslendirmesinde iki kişi birlikte yer alamaz. Genel olarak, bakırı çalan kişi ilk (ana) türkü icracısıdır ve bakırı elinde tutan kişi de tali olarak icraya katılır. Bu kişinin icraya katılımı da yardımcı olarak gerçekleşir. “İki kişi bakır der; Biri bakırı tutar, diğeri onu çalar. İki kişi birlikte söylüyor. Zaten sonik olarak aynı olabilirler. Tonlar uyumlu. Söyleme şekli de birbirine uyuyor. Her ikisi de oyunu oynayabilir. Bakırı çalan birini bulduklarında birlikte hallederler.” (TAKMAKLI, 2022).

Şekil 4.4: Bursa Türküleri ve Bakır İcrası (2) (Elbas, 2014)

Bakır türkülerin bir diğeri önemli özelliği de ince bir sesle söylenmeleridir. Türkçe okumak için kullanılan sesin perdesi veya derinliği bakır sese göre belirlenir. Halk türküsünü söyleyecek olan bakırcı, icrayı bakırın sesini alarak yürütür. Bakırın tiz sesi,

türkülerin tiz bir sesle okunmasına neden olur. Kaynak kişiler genellikle türküleri "re" sesi üzerinden söylerler. Bu nedenle iyi bir bakırcı, sadece güzel bir sese değil, aynı zamanda yüksek seslerden türküler söylemesini sağlayacak tiz bir sese de sahip olmalıdır. Bu nedenle bölgedeki sanatçılar genellikle tiz seslere sahiptir. Yüksek desibel icra geleneği bölgesel kadın vokal icralarında da yaygındır. Balıkesir bölgesindeki kadın şarkı performanslarında en yüksek desibel çıkışını icracının sesi tercih etmektedir. Bu nedenle, iyi bir icracının yüksek desibelli bir sese sahip olması gerekir (Okdan (2), 2012).

Halk türkülerinin eğlence ortamında ardışık olarak düzenlendiği göz önüne alındığında, icracının aynı ses seviyesini korumasını sağlayacak ses sağlığına sahip olması zorunludur. “Bölgemizde çalınan bakır türleri en ince seslerle söylenmektedir. Bu tür üç veya beş ses sıralanırsa, sesiniz biraz kısıkça kaybolur. Darbuka ile söylendiği gibi değil. Bakır ince bir ses olduğu için sesinizi buna göre ayarlamamız gerekiyor.” (Takmaklı, 2022).

Hem bakır çalan hem de türkü söyleyen icracılar, gerekli ses özelliklerine ve yöresel repertuara sahip olup türkü de söyleyebilmektedirler. Eskiden bakırcılık yapan, bakır çalıp türküler söyleyen Tomagizi, Bursa yöresinin en iyi bakır sanatçılarından biridir. Kadın eğlence ortamlarında her katılımcının yaşam tarzını ve yaşadıkları olayları bilen bakır sanatçısı, kişiye özel türküler seslendiriyor. Bu kişiyi anlatan kelimelerle doğaçlama yapılan bu şarkılar ancak iyi bir bakır sanatçısı tarafından yakılabilir. Bütün bu niteliklere sahip olan kişi, yörede iyi bir bakır sanatçısı olarak "Bakırcı" olarak tanımlanmaktadır (Okdan (2), 2012).

4.2. BAKIRIN KULLANIM ALANLARI

Bakırın Yörük geleneklerinden yapısal özelliği ve sağlamlığı nedeniyle yıllardır gündelik yaşantıda ev eşyası olarak süt sağarken ve su gibi sıvı şeyler taşırken ev yaşantısında kullanılmaktadır. Ev ortamında yapılan kına düğün eğlence gibi ortamlarında ise o dönemlerde bir ritim aleti olmadığı için bakır ritim aleti olarak kullanılmaktadır. Kullanılan bu ortamlara ise bakır evi denilmektedir. Bakır eşlikli seslendirilen türkülere bakır türküler denilmektedir. Yöreye bakırın çalındığı mekâna verilmesi nedeniyle bakıra verilen önem açıkça anlaşılmaktadır. (Okdan (2), 2012)

4.3. BAKIR EŞLİKLİ TÜRKÜLÜ KADIN OYUNLARI

4.3.1. A Fadimem Oyunu

Oyunun türküsü birbirini seven iki gencin hikayesini anlatmaktadır. Erkek tarafının kızı istemesi ancak kız tarafının ağır şartlar ileri sürmesi ile iki gencin köyden kasabaya; eski adı Beyce olan Orhaneli ilçesine kaçmalarının öyküsünü anlatmaktadır. Oyun yörede Hoplama (Tüymece) denen oyun türüne dahildir. Kaçmayı sembolize eden hareketlerden oluşan bu oyunun ritmi ise 9/8'lik bir ritimdir. Yöredeki bu tür oyunlara “dar oyunlar” veya “düz oyunlar” denilmektedir. Sınırlı kişi sayısı ile oynanmaktadır. Bu oyunda oyuncu sayısı genel olarak iki kişiden oluşmaktadır. Kişiler oyunları yan yana veya karşılıklı gelecekleri şekilde icra etmektedirler. İlk bölümde kol figürleri yapılır. Daha sonra türkünün sözlerine göre aksak sekme ile başlanan hareket cümleleri yer alır. Türkünün nakarat bölümünde çökme figürü vardır. Bir sonraki oyuna geçiş için sekerek devam edilmektedir.

**A FADİMEM
RİTİM NOTASI**

Derleyen: ilhan SEFİL
Kaynak kişi : Mehtap Takmaklı - Emel Örgün
Derleme tarihi : 11.04.2022
Notaya alan : ilhan Sefil

The image shows a musical staff with a 9/8 time signature. The notation consists of a sequence of notes: a quarter note, a quarter note, a quarter note, a quarter note, a quarter note, a quarter note, a quarter note, a quarter note, and a quarter note. The notes are arranged in a way that suggests a specific rhythmic pattern, likely the 'A Fadimem' rhythm mentioned in the text.

Şekil 4.5: A Fadimem Oyununun Ritim Notası

A FADİMEM

The image shows the musical notation for the song 'A Fadimem'. It consists of six staves of music in a 9/8 time signature, with a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written below the notes. The first staff is an instrumental introduction. The second staff is another instrumental introduction. The third staff begins the lyrics: 'A Fa di mem ha di sen le ka ça de lım'. The fourth staff continues: 'A Fa di mem i ki de ğil uç- de ğil'. The fifth staff continues: 'Bey ce pa za rın da dük kân a ça lım'. The sixth staff continues: 'Bē nim bağ rım de mir de ğil tunç de ğil'. The seventh staff continues: 'Ay lây li lâm ay lây lâm'. The eighth staff continues: 'Ay lây li lâm ay lây lâm'.

Şekil 4.6: A Fadimem Oyununun Müzik Notası

“A Fadimem hadi senle kaçalım

Beyce pazarına dükkan açalım

Ay lay li lam ay lay lam”

“A Fadimem iki değil üç değil

Benim bağrım demir değil tunç değil

Ay lay li lam ay lay lam”

“A Fadimem günahların boynuma

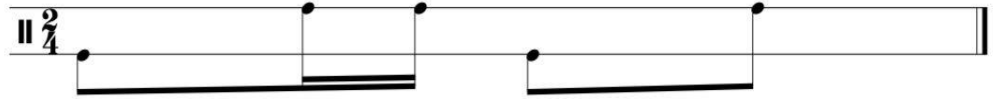
Bicik sokam ellerimi koynuna

4.3.2. Cezayir Oyunu

Cezayir'in 1980 senesinde, Fransızlar tarafından Osmanlıların elinden alınması ile oradaki Türklerin katledilmesi üzerine Osmanlı hükümdarı seferberlik ilan etmiştir. Tüm erkeklerin seferberliğe gitmesi üzerine geride kalan genç kız ve kadınlar Cezayir'e giden erkekler için ağıt yakmışlardır. Cezayir havası, dağlık bölgede gelin götürmede; gelin evinden alınıp ata bindirildikten sonra gelini ağlatmak için çalınan hava olarak söylenmektedir. Keles'te Cezayir türküsü iki farklı şekilde çalınmakta ve söylenmektedir. Bir tanesi sadece müzik ve bakır çalgısı ile icra edilen ağıt türüdür. Diğeri ise kaval ile icra edilen, sözlü ve oyunu da oynanan türküdür. Oyunun içinde birleşmeler ve ayrılmalar, hüznü ifade eden figürler bulunmaktadır. Oyun 2/4'lük ritimde olmakla birlikte kadınlar tarafından kına gecelerinde, nişanlarda ve erkekler tarafından ise düğünlerde oynanmaktadır. Oyun yöre "titreme" adı erine oyun türündedir. Sekmeden oynanan bir oyun türüdür. Oyun oyuncuların karşılıklı başlarının eğik olacağı şekilde ve hareket cümleleri hep sağ ayak üzerinde ezme hareketi yapılarak oynanır. Oyuncuların karşılıklı oynadığı oyunda eşler türkünün nakarat kısmında karşılıklı sağ kolla bir geçiş yapar ve birbirine "of of" diye bağırarak oyunu tamamlarlar.

CEZAYİR RİTİM NOTASI

Derleyen: ilhan SEFİL
Kaynak kişi : Mehtap Takmaklı - Emel Örgün
Derleme tarihi : 11.04.2022
Notaya alan : ilhan Sefil

Şekil 4.7: Cezayir Oyununun Ritim Notası

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR No: 4697
İNCELEME TARİHİ : 08. 06. 1973
2. İNCELEME TARİHİ :02. 10. 2007

YÖRE
BURSA

KAYNAK KİŞİ
HÜSNÜ ORTAÇ

SÜRE: ♩ = 96

DERLEYEN
MUZAFFER SARISÖZEN

DERLEME TARİHİ

NOTALAYAN
MUZAFFER SARISÖZEN

CEZAYİR'İN HARMANLARI SAVRULUR
"Bursa Köy Güvendes'i"

(SAZ - - - - -)

CE ZA YI RİN HAR MAN LA RI
GE MI LE RE ÇÜ RÜK TAH TA

SAV RU LUR
DA YAN MAZ

(SAZ - - - - -)

SAV RU LUR DA SOL YA NI NA
Yİ GİT LE RE GAF LET BAS TI

DEV RI LİR
U YAN MAZ EY

(SAZ - - - - -)

(- - - - -) SA RI BUĞ DAY SA MA
A MA NAL LAH BU NA

Şekil 4.8: Cezayir Oyununun Müzik Notası

CEZAYİR'İN HARMANLARI SAVRULUR
"Bursa Köy Güvendesii"
- 2 -

NIN DAN AY RI LIR
CAN LAR DA YAN MAZ

(SAZ - - - - -) SO KAK LA RI
SO KAK LA RI

MER MER TAŞ LI GÜ ZEL LE Rİ Hİ LAL KAŞ LI
MER MER TAŞ LI GÜ ZEL LE Rİ Hİ LAL KAŞ LI

CE ZA YİR
CE ZA YİR

(SAZ - - - - -)

Şekil 4.8: (devam) Cezayir Oyununun Müzik Notası

*“Cezayir’in harmanları savrulur
Savrulur da sol yanıma devrilir
Sarı buğday samanından ayrılır
Sokakları mermer taşlı
Güzelleri hilal kaşlı Cezayir
Gemilere çürük tahta dayanmaz
Yiğitlere gâflet bastı uyanmaz
Aman Allah buna canlar dayanmaz
Sokakları mermer taşlı
Güzelleri hilal kaşlı Cezayir*

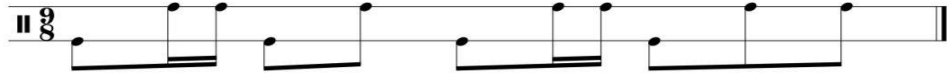
*Cezayir’i bir ikindi bastılar
Camilere çifte çanlar astılar
Yiğitleri kurban diye kestiler”*

4.3.3. Deve Gelir İnişten Oyunu

Kadınların düğün eğlencelerinde bakır çalgısı ile çalılıp söyleyerek oynadıkları bir oyundur. Oyunun hareketleri zarif ve oldukça uyumludur. Ritmi 9/8’lik olup karşılıklı yer değiştirmeler ve sekmelerle oynanmaktadır. Oyun yörede Hoplama (Tüymece) adı verilen oyun türündedir. Oyuna sol ayak üzerinde yapılan sekme hareketi ile başlanmaktadır. Türkünün söz bölümünde kol hareketlerinin kıvraklığı artmaktadır. Karşılıklı iki sıra halinde eşli oynanan oyunda oyuncular türkünün nakarat bölümüyle birlikte sırt sırta eşlerine dokunarak yer değiştirmektedirler. Oyun türkünün son sözleri ile birlikte sekme hareketi yapılarak bitirilmektedir. Kadınlar tarafından bakırla çalılıp oynanan oyunun hemen ardından geleneksel ortamda “Tren yolu” oyunu oynanmaktadır.

DEVE GELİR İNİŞTEN RİTİM NOTASI

Derleyen: İlhan SEFİL
Kaynak kişi : Mehtap Takmaklı - Emel Örgün
Derleme tarihi : 11.04.2022
Notaya alan : İlhan Sefil

Şekil 4.9: Deve Gelir İnişten Oyununun Ritim Notası

TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
THM 171 - 1 / 4 / 1973

YÖRESİ
BURSA - KELES
KİMDEN ALINDIĞI
FOLKLOR EKİBİ

DEVE GELİR İNİŞTEN

DERLEYEN
ÖMER AKPINAR
DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
ÖMER AKPINAR

SÜRE :

DE VE GE LİR İ NİŞ DEN ÇIL BİR LA RI GÜ MÜŞ DEN YA RİM ÇE REZ YOL
LA MIŞ FA DI MEM BİN BİR TÜR LÜ YE MIŞ DEN

Şekil 4.10: Deve Gelir İnişten Oyununun Müzik Notası

*“Deve gelir inişten
Çılbırları gümüştten”
“Yarım çerez yollamış (Fadimem)
Binbir türlü yemişden
Köprüniün altı tarla
Parla altınım parla
Yanıma gelemezsen (Fadimem)
Karşıdan mendil salla
Yeşil kumaşı senden
Oyalaması benden
Al yârim tabancanı (Fadimem)
Ben usandım bu candan”*

4.3.4. Goca Bakır Gümlemez Oyunu

Yörede genç kızlar yavuklularına çevre, çorap ve mendil göndermektedirler. Bayram öncesi çeyiz sandıklarından oyalı, pullu veya boncuklu yazmalar çıkmaktadır. Kınalar yakılmakta ve erken yatılmaktadır. Bayram erken gelsin diye sabah da erken kalkılmaktadır. Şafak sökmeden horoz sesleri ile mutsuzluğun ve umutsuzluğun atıldığı, neşenin ve sevincin bol olduğu yeni bir gün başlamaktadır. Uludağ’ın yaylalarında hısım, eş ve dost ziyaret edilmektedir. Sonrasında eli kınalı kızlar toplanmakta ve harman yerinde bakır çalarak gün batımına dek oynamaktadırlar. Goca Bakır Gümlemez oyunu

yörede Hoplama – Sekme (Tüymece) denen oyun türündedir. 2, 4, 6 veya daha fazla sayıda olacak şekilde çift sayılı kişi ile oynanmaktadır. Oyun, 9/8’lik aksak ritimdedir. Sol ayak ile başlayıp karışıklı düz sırada oynanmaktadır. Kollar omuz hizasında olup omuzlarda sürekli küçük salınımlar yapılmaktadır. Sol ayak ile başlayan oyunda dönme hareketi türkünün sözlerine göre, sol taraftan gerçekleştirilmektedir. Yine türkü sözlerine bağlı kalınarak eşler arasında karşılıklı geçişler yapılır ve sekme hareketi ile oyun bitirilmektedir.

GOCA BAKIR GÜMLEMEZ
RİTİM NOTASI

Derleyen: İlhan SEFİL
Kaynak kişi : Mehtap Takmaklı - Emel Örgün
Derleme tarihi : 11.04.2022
Notaya alan : İlhan Sefil

Şekil 4.11: Koca Bakır Gümlemez Oyununun Ritim Notası

GOCA BAKIR GÜNLEMEZ

Yöre: Bursa-Keles

Derleyen
Murat Kaya
Kaynak Kişi
Mehtap Takmaklı-Ayşe Özgüler
Notaya Alan: Ozan ŞAHİN

The image shows the musical notation for the song 'Goca Bakır Günlemez'. It consists of five staves of music in a single system. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is 8/8. The notation includes various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The piece concludes with a double bar line and the initials 'U.B.' at the bottom right of the fifth staff.

Şekil 4.12: Koca Bakır Gümlemez Oyununun Müzik Notası

*“Koca bakır gümlemez
Annen beni ünlemez
Bu sevi gavur sevi a yârim
Ana baba dinlemez
A güzelim a kibarım
Çama bakır asılmaz
Bir kerecik öpmeyinen
Deli gönül yassılmaz
Koca bakır kaldırdım
Soğuk suya daldırdım
Merak etme sevdiğim a yârim
Ben annemi kandırdım*

*A güzelim a kibarım
Çama bakır asılmaz
Bir kerecik öpmeyinen
Deli gönül yassılmaz
Gaşıklıkta gaşık yok
Gaşık alalım yârim
İkimiz de bir boyda a yârim
Aşık olalım yârim
A güzelim a kibarım
Çama bakır asılmaz
Bir kerecik öpmeyinen
Deli gönül yassılmaz”*

4.3.5. Tren Yolu Oyunu

Askere giden sevgilinin hasretine dayanmanın zorluğunu anlatan bir oyundur. Hareketler yumuşak ve yavaştır. Sekmeler parmak ucunda yapılmaktadır. Sekmeli dönmelerle oynanan oyun, 9/8’lik ritme sahiptir. Oyun yörede Hoplama – Sekme (Tüymece) adı verilen oyun türündedir. 2, 4, 6 veya daha fazla sayıda olacak şekilde çift sayılı kişi ile oynanmaktadır. Deve gelir inişten oyunun hareket ve ritim yapısıyla benzerliklerinden dolayı iki oyun art arda, birbirine bağlı oynanmaktadır. Sekme hareketi ile başlayan oyunda sağdan üç yüz altmış derece dönülerek ve sağ kol öne uzatılarak eşler arasında karşılıklı geçiş yapılmaktadır. Karşılıklı iki düz sıra formunda oynanan oyun, kadınlar tarafından bakır çalınıp türkü söylenerek oynanmaktadır.

*“Tren yolunda çiçek
Of of o yârim
Trenler geçmeyecek o yârim
Trenler geçmeyecek o yârim
Ben yârimden ayrıldım
Of of o yârim
Sigara içmeyecek o yârim
Sigara içmeyecek o yârim”*

4.3.6. Bursa'nın Ufak Tefek Taşları Oyunu

Çaydere'li Osman, Ula'lı gül Ayşe'ye sevdalıdır. Ulalı olmamasına rağmen sevdiği kızı görebilmek için bu bölgede yapılan tüm düğünlere katılmaktadır. Köylüler Osman'ın neden tüm düğünlere katıldığını merak eder ve bir gün kendisine bunun nedenini sormaları üzerine Çaydereli Osman'ın cevabı bu türkü olmuştur. Oyun yörede Hoplama (Tüymece) adı verilen oyun türündedir. Oyunun 9/8'lik ritme sahiptir. Oyun kuruluş formu karşılıklı iki sıra halindedir. Oyun Bursa sekmesi denen sekme hareketi ile başlamaktadır. İlk olarak sol ayak üzerinde sekerek sol kol göğüs hizasına çekilmektedir. Sonrasında sağ ayak üzerinde sekilip sağ kol omuz hizasına çekilmektedir. Sekme hareketini oyuncular eşleriyle karşılıklı yapmaktadırlar. Sonrasında daire formuna geçen oyuncular, sekme hareketi ile tekrar karşılıklı iki sıra halinde oyunu oynamaktadırlar. Düğünlerde, kına gecelerinde bakır çalgısı eşliğinde çalınıp söylenerek oynanan bir oyundur.

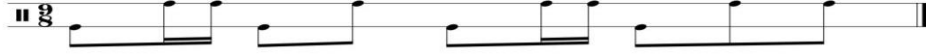
*Bursa 'nın ufak tefek taşları
Keman olmuş o yârimin kaşları
Keman olmuş o yârimin kaşları
Bir omuzdan bir omuza saçları
Bir omuzdan bir omuza saçları
A benim esmer güzelim
Yarimle kol kola gezelim
Bir omuzdan bir omuza saçları
Bir omuzdan bir omuza saçları
A benim esmer güzelim
Yarimle kol kola gezelim”
“A benim esmer güzelim
Yarimle kol kola gezelim
Meşeli dağlar meşeli
Meşeli dağlar meşeli
İçinde halı döşeli
İçinde halı döşeli
Kül oldum aşka düşeli
Kül oldum aşka düşeli
A benim esmer güzelim
Yarimle kol kola gezelim
Kül oldum aşka düşeli
Kül oldum aşka düşeli
A benim esmer güzelim
Yarimle kol kola gezelim”*

4.3.7. İpeğim Oyunu

Delikanlı İpek isimli bir kıza aşık olmuştur. Birbirine kavuşamayan gençlerin aşkını anlatan türkü ile oynanan oyun yörede “düz oyun” olarak adlandırılan oyun türündedir. Oyunun 9/8'lik ritme sahiptir. Karşılıklı iki sıra halinde oynanan oyunda eşler arası karşılıklı yüz yüze geçişler yapılmaktadır. Kadınların bakır çalarak söyledikleri türkü eşliğinde oynanan bir oyundur.

İPEĞİM (DÜZ OYUN) RİTİM NOTASI

Derleyen: İhan SEFİL
Kaynak kişi : Mehtap Takmaklı - Emel Örgün
Derleme tarihi : 11.04.2022
Notaya alan : İhan Sefil

Şekil 4.17: İpeğim Oyunun Ritim Notası

İPEĞİM (DÜZ OYUN)

Yöre: Bursa- Keles

Derleyen
Menteşeli Cengiz
Kaynak Kişi
Mehtap Takmaklı
Menteşeli Cengiz
Notaya Alan : Ozan ŞAHİN

Şekil 4.18: İpeğim Oyunun Müzik Notası

*“İpeğim al yeşil ipeğim aman aman
Ben şaştım nerelerden öpeyim
Ne olurdu evlenmeyeydim aman aman
Amanın aman olur mu böyle
Gara gözlüm hallerini söyle
Yıldızı dağların yıldızı aman aman
Gocagarılar bağlar yazmayı
Genç kızlar sever gezmeyi aman aman
Amanın aman olur mu böyle
Gara gözlüm hallerini söyle”*

4.3.8. Koca Adamın Sakalı Oyunu

Oyun neşeli, sevinçli, oyuncuların birbirlerine dokunarak oynadıkları bir oyundur. Yörede Sürtmeç (sürtme) adı verilen oyun türündeki “Koca Adamın Sakalı” oyunu 2/4’lük ritimdedir. Sağ ayak üzerinde sürekli yaylanarak, karşılıklı iki sıra halinde oynanan oyunda oyuncular birbirine sürtünerek kaşıklarla karşılıklı yer değiştirmektedirler. Düğünlerde, kına gecelerinde bakır çalgısı eşliğinde çalınıp söylenmekte ve oynanmaktadır.

**KOCA ADAMIN SAKALI
RİTİM NOTASI**

Derleyen: ilhan SEFİL
Kaynak kişi : Mehtap Takmaklı - Emel Örgün
Derleme tarihi : 11.04.2022
Notaya alan : ilhan Sefil

Şekil 4.19: Koca Adamın Sakalı Oyunun Ritim Notası

YÖRE: Bursa-Keles

KOCA ADAMIN SAKALI

Derleyen:
Mehtap TAKMAKLI-
Menteşeli Cengiz
Kaynak Kişi:
Mehtap TAKMAKLI
Notaya Alan: Ozan ŞAHİN

Şekil 4.20: Koca Adamın Sakalı Oyunun Müzik Notası

*“Koca adamın sakalını yoldurdum
Yoldurdum da kıl torbaya doldurdum
Böyle mi olur koca adamın harmanı
Akşamdan yok dizlerinin dermanı
Koca adama yatak yaptım gül gibi
Sabahleyin kalktım baktım göl gibi
Böyle mi olur koca adamın cümbüşü
Konuşurken fırladı gitti ön dişi
Koca adamın sakalını yoldurdum
Yoldurdum da kıl torbaya doldurdum
Böyle mi olur koca adamın harmanı
Akşamdan yok dizlerinin derman”*

4.3.9. Menekşe (Menevşe) Oyunu

Yörede en yaygın oyunlardan biridir. Kına gecelerinde gelini ağlatmak için çalınıp söylenen türkü eşliğinde oynanmaktadır. Gelinin erkek evine gitmesini vurgulayan oyuna “kız havası” da denilebildiği gibi “menekşe, minovşe, menevşe” gibi isimler de verilmektedir. Menekşe oyunu, menekşe çiçeğinin zarifçe açılıp kapanma hareketine

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR No: 4700
İNCELEME TARİHİ : 08. 06. 1973
2. İNCELEME TARİHİ : 01. 10. 2007

DERLEYEN
MUZAFFER SARISÖZEN

YÖRE
BURSA

MENEVŞESİ TUTAM TUTAM
"Bursa Köy Güvendesı"

DERLEME TARİHİ

KAYNAK KİŞİ
HÜSNÜ ORTAÇ

NOTALAYAN
MUZAFFER SARISÖZEN

SÜRE: ♩ = 228

(SAZ - - - - -)

ME NEV ŞE Sİ TU TAM TU TAM

(SAZ - - - - -)

A RA Sİ NA GÜL LER KA TAM

Nİ CE GUR BET EL DE YA TAM

SEN GEL ME NEV ŞE Lİ GE LİN

GE LİN GE LİN AL Lİ

GE LİN AL YA NA Ğİ BAL Lİ

GE LİN

Şekil 4.22: Menekşe Oyununun Müzik Notası

MENEVŞESİ TUTAM TUTAM
"Bursa Köy Güvendesİ"

- 2 -

GE LİN Gİ DER SU DOL DU RUR Pİ NAR DAN
YİL LAR GEÇ Dİ HA BER GEL ME Dİ YAR DAN

(SAZ - - - - -)

ME NEV ŞE BUL DUM DE RE DE

(SAZ - - - - -)

---) SOR DUM EV LE RI NE

RE DE ÜÇ BEŞ GÜ ZEL BİR A RA DA

SEN GEL ME NEV ŞE LI

GE LİN GE LİN GE LİN

AL LI GE LİN AL YA NA Gİ

Şekil 4.22: (devamı) Menekşe Oyunun Müzik Notası

MENEVŞESİ TUTAM TUTAM
"Bursa Köy Güvendesii"

- 3 -

BAL LI GE LIN
GE LIN GI DER SU DOL DU RUR PI NAR DAN
YIL LAR GEÇ DI HA BER GEL ME DI YÂR DAN

Şekil 4.22: (devamı) Menekşe Oyunun Müzik Notası

*“Menevşesi tutam tutam
Arasına güller katam
Nice gurbet elde yatam
Sen gel Menevşe’li gelin
Gelin gelin allı gelin
Al yanağı ballı gelin
Gelin gider su doldurur pınardan
Aylar geçti haber gelmedi yardan
Menevşe buldum derede
Sordum evleri nerede
Üç beş güzel bir arada
Sen gel Menevşe’li gelin
Gelin gelin allı gelin
Al yanağı ballı gelin
Gelin gider su doldurur pınardan
Aylar geçti haber gelmedi yardan”*

SONUÇ

“Bursa Keles Yöresi Geleneksel Kadın Oyunları ve Oyunlara Eşlik Eden Bakır Türküleri” başlıklı bu tez çalışması Ocak 2021 – Mayıs 2022 tarihleri arasında yapılmış olan bir alan çalışması ve onun bulgularını içermektedir,

Osmanlı Devleti’nin ilk başkenti olan Bursa’nın binlerce yıllık geçmişinde farklı medeniyetleri barındırmış olması ile oluşan kültürel ve tarihi birikimi, kentün günümüze kadar ulaşan manevi zenginliklerini oluşturmaktadır. Binlerce yıllık tarihiyle, farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan, 623 yıllık sürede 60'a yakın ülkeye hükmeden Osmanlı’nın doğup büyüdüğü şehir olan Bursa; zengin bir kültüre ev sahipliği yapmaktadır.

Keles ve dağ yöresi tarihin eski çağlarından bu yana birçok devletin himayesine yer almış bir bölgedir. Keles ilçesi; Uludağ ve Eğrigöz dağları arasında uzanan geniş platoyu bölen ve Kocasu çayının bir kolu olan Keles deresi vadisine kurulmuştur. Net bir tarih belirtmek mümkün olmasa da ilçedeki Türk yerleşimlerinin Oğuzlar’ın Kayı Boyu’na mensup olan Türk’ler tarafından 12. ya da 13. yüzyılda kurulduğunu söylemek mümkündür. Bugün hemen hemen tamamı yerleşik hayata geçmiş olan olmuş Uludağ Yörükleri’nin Oğuz Boyları’ndan ayrılmış obacıklardan ibaret olduğu söylenebilmektedir.

Keles Yöresi’nin giyim kuşamına bakıldığında zaman zengin kültürel değerlerin yöre insanı tarafından günümüze kadar aktarıldığı görülmektedir. Dağ Yöresi olarak adlandırılan Keles, Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık ilçelerinde bölgenin tarihini ve doğasını yansıtan renkleri ve desenleri ile günlük hayatta, özel günler ve bayramlarda geleneksel kıyafetlerin günümüzde halen giyilmekte olduğu görülmektedir. Gündelik hayatta giyilen şalvar, içlik, ferace, fes gibi kıyafetlere özel günlerde eklenen çeşitli aksesuarlar ile giysilerin daha gösterişli hale geldiği görülmektedir ki bu kıyafetler günümüz sahnelemeli halk oyunları çalışmalarında seyirciye sunulmuş olan yöre giysileridir.

Keles yöresi halk oyunları açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Giysilerde olduğu gibi halk oyunlarında da zengin kültürel mirasın etkileri kendini belli

etmektedir. Yöre insanları dertlerini, acılarını, hüznelerini ve sevinçlerini yaktığı türkülerle ve oynadıkları oyunlarla dile getirebilmektedirler. Oyunlar Keles'in güneyinde ağır bir tempoda oynanmakta, Keles ve çevresinde daha kıvrak bir hava ile oynanmaktadır. Bu oyunlar genellikle düğünlerde ve düğün öncesi veya sonrasındaki eğlencelerde oynanmaktadır. Oyunların oynanma şekli genellikle karşılıklı veya daire oluşturarak icra edilmektedir. En az iki kişi ile oynanması şartı ile; 4, 8, 12, 16 veya daha fazla kişi ile de oynanmaktadır.

Yöre oyunları uzun zamanlardan bu yana yapılmış olan önemli alan araştırmaları sonucunda kaynak kişilerden öğrenilmiştir. Bu bölgede genel olarak oynanan oyunlara verilecek örneklerde ise; "Kırık Zeybek", "Güvendeler", "Kaşıklı Karşılama" ve "Kaşıklı Oyunlar" olarak bahsedildiği ortaya çıkmıştır. Oyunların genel ritim yapısı 9/8'lik ve 2/4 lüktür. Keles yöresi geleneksel kadın oyunları genellikle; (2+2+2+3) ve (2+2) düzümsel bileşimli oyun yapısına sahiptir. Oyun ve müziğin ritmik yapısında görülen bu farklılık, kadın oyuncunun sözün hangi yerinde oyuna başlayacağını belirlemesini ve diğer oyuncuların da onun beraberinde oyuna dahil olacakları noktayı belirlemelerini sağlamaktadır.

Bursa ili Keles ilçesi oyunlarına eşlik eden bakır türküleri üzerine yapılan araştırmalarda bakır çalma geleneğinin günümüz temsilcilerinde icracı kimlikleri, icracıların müzik geleneği içinde sahip oldukları unsurlar, icracılığı öğrenme süreçleri, icracılığın ne zaman, nerede ve nasıl öğrendikleri gibi bilgiler elde edilmiştir. Kadınların müzik icralarında ev içleri, avlular ve odalar tercih edilirlerken erkekler mevsimsel duruma göre yer ve mekân belirlemektedir. Yörede kadın oyunlarının genellikle ritim çalgı olarak kullanılan bakır eşliğinde icra edildiği görülmektedir. Keles kadın oyunlarında bakır icracısı aynı zamanda türküleri de seslendirmektedir. Yöre oyun repertuarı ile oyunların icra sıraları, yörede kimin nasıl oyun oynadığını biliyor olması, yöreyi ve yöre insanını tanıması iyi bir bakır icracısının sahip olması gereken özelliklerdir.

Kadın icracıların en az iki kişiden oluşan bir takım halinde olduğu görülmektedir. Çalışmamızda icralara eşlik eden çalgıların yapısal özellikleri, çalım teknikleri, tutuş şekilleri ve tutuş şekillerinin icraya etkisinin tespiti üzerinde çalışılmıştır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, Bursa yöresi kadın icracılarında bakırın özel bir tutuş tekniğine sahip olduğu tespit edilmiştir. Her iki elin parmakları ile yapılan vuruşlarla çalıda

süslemelerin artması sağlanmaktadır. Ezgi bütünlüğünün sağlanması, söz bitimlerinde yalın ritim eşlikli olarak vokal icrada son sesin uzatılması yolu ile olmaktadır.

Günümüz sosyo-kültürel yaşamında gözlenen değişim, geleneksel bakır icracılarının ve dolayısıyla bakır çalma geleneğinin son dönem temsilcileri ile son bulma noktasına geldiğini göstermektedir. Görüşmeler gerçekleştirdiğimiz kaynak kişilerin dışında bölgede bakır çalan icracılar yetişmemektedir. Araştırmalara düşen görev bu değerleri kayıt altına almaları ve kuşaktan kuşağa aktarımına katkı sağlamalarıdır. Bakır icracılığının devamı için gelenek içerisinde yüzyıllardır sürdürülen usta çırak ilişkisinin doğal ortamında son bulmuş olması nedeniyle, yapılandırılmış çalışmalarla icracılığın genç nesile öğretilmesi ve yeni icracıların yetişmesinin sağlanması geleneğin devamlılığı açısından önemlidir. Bölgede açılacak bakır çalım kurslarıyla bu ihtiyacın sağlanması kültürel değerlerin korunması ve sürdürülmesi adına büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- [1] Akıncıtürk, E. N. (2002). 700 Yıllık Cumalıkızık Köyü Yapısal Sorunlarının Fiziksel Boyutu. Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 7(1), 197.
- [2] Altepe, R. (2010). 2010-2014 Strateji Planı. ss. 8-47. Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- [3] Begiç, H. N. (2015). Kadın girişimciliğinde alternatif bir üretim: geleneksel giysili Keles yöresi yapma bebekleri. İdil Dergisi, 4(16), 113-114.
- [4] Cantimur, B. B. (2003). İznik Gölü Çevresindeki Yerleşimlerin İncelenmesi ve Yeni Sölöz Geleneksel Yerleşim Dokusunun Korunması Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. ss. 1-26.
- [5] Çaçu, A. (2010). Yaşayan Tanıkların Dili İle. Sözlü Tarih Çalışması, ss. 7-208. Bursa: T.C. Keles Kaymakamlığı.
- [6] Çelikkol, Ş. (2005, Ekim). Bursa-Keles yöresi, Karakeçili Yörüklerinde el dokumaları, kadın-erkek giysileri, bunların bugünkü durumları ve Türk dünyası ile ilişkileri. II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri (s. 975-976). Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- [7] Dinçer, Ö. (2003). Yörük ve Türkmen Diyarı Bursa Dağ Yöresi. Bursa: Uyum.
- [8] Elbas, A. (2014). BURSA KÖYLERİNDE NİNNİLER, MANİLER, AĞITLAR, TÜRKÜLER, GİYİM KUŞAM VE HALK OYUNLARI (Cilt 1). BURSA: BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ.
- [9] Erer, S. (2004). Türkiye Klinikleri. J Med Ethics Dergisi, ss. 189-195.
- [10] Erkan, S. (2008). Bursa Uludağ Türkmen Köylerinde Giyim Kuşam Geleneği (Kocakovacık). Halk kültüründe giyim-kuşam ve süslenme uluslararası Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, 236. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- [11] Gürak, A. N. (1998, Ekim 20). KELES FOLKLORUNUN İNCELENMESİ VE BURSA FOLKLORUNA KATKILARI. Yüksek Lisans Tezi, s. 3-4.
- [12]https://tr.wikipedia.org/wiki/Bursa%27n%C4%B1n_il%C3%A7eleri#/media/Dosya:Bursa_location_districts.svg . (tarih yok).
- [13] İlsan, D. (2010). Bursa çevresi gelin giysileri. Yüksek Lisans Tezi, s. 51.
- [14] Kaplanoğlu, R., & Cengiz, İ. (2008). Bursa Kent Rehberi. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- [15] Karakaya, P. (2018, MAYIS). BURSA İLİ KELES İLÇESİ GELENEKSEL KADIN GİYİM KUŞAM ÖZELLİKLERİ. YÜKSEK LİSANS TEZİ, s. ss. 8-27.
- [16] Kargıner, Ş., Keresteci, K., Altınölçek, E., & Savaş, E. (1963). İznik. İstanbul: Özyurt Basımevi.

- [17] Karpuz, H., & Nas, E. (2005). Bursa Karagöz Sanat Evi'nde bulunan geleneksel kadın başlıkları. II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri (s. 1261). Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- [18] Keles Belediyesi. (2016). Ekim 28, 2022 tarihinde Keles'in Tarihi: <https://www.keles.bel.tr/tarih/> adresinden alındı
- [19] Keles Belediyesi. (2021). Keles'in Ekonomik Durumu. 11 22, 2021 tarihinde <http://www.keles.bel.tr/ekonomi/> adresinden alındı
- [20] Kuter, M. (2008). Bursa'dan İlkler. Bursa: Kuter Yayıncılık.
- [21] nufusu.com. (2021). Bursa Keles Nüfusu.
- [22] Okdan (2), H. Y. (2012). BATI ANADOLU'DA YÖRÜK MÜZİĞİ ve KADIN İCRALARI. DOKTORA TEZİ, s. 143-147.
- [23] Okdan, H. Y. (2016). İzmir İli Geleneksel Kadın Zeybek Oyunlarının Yapısal Analizi. International journal Of Human Sciences, 13(1), 335-338.
- [24] Örgün, E. (2022, 04 10). Emel Örgün İle Yüz Yüze Görüşme. (İ. Sefil, Röportaj Yapan)
- [25] Şahin, M. (2014). BURSA VE İLÇELERİ. OLYMPOS ARAŞTIRMALARI (Keles-Orhaneli-Harmancık-Büyükorhan), ss. 9-261. Bursa: bursa.bel.tr.
- [26] Şahin, M. (2014). Bursa'nın Dağ İlçelerinin Tarihi ve Kültürel Mirası Envanteri. Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Yayınları, s. ss. 2-49.
- [27] T.C. Resmi Gazete. (2012, 12 06). On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. 28489 Sayılı T.C. Resmi Gazete(28489), ss. 1-8.
- [28] Takmaklı, M. (2022, 04 11). Mehtap Takmaklı ile Yüz Yüze Görüşme. (İ. Sefil, Röportaj Yapan)
- [29] Taş (2), H. (2006). Bursa'da Kumaş ve İpekçiliğin Tarihsel Gelişimi İçinde Eski Bursa'da Giyim- Kuşam Gelenekleri. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- [30] Taş, H. (2002). Bursa Folkloru, Bursa İli Gelenek ve Göreneklere Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Bursa: Gaye.
- [31] Uluumay, E. (2010). Uludağ yöresi Türkmen kadın ve erkek kıyafetleri. Bursa Kent Tarihi ve Kültür Dergisi, 3(8), 28.
- [32] Usanmaz, Ç. E. (2006, Mayıs). BURSA'DA MÜZİK GELENEĞİ VE T.R.T. REPERTUARINDAKİ BURSA TÜRKÜLERİNİN MÜZİKAL ANALİZİ. YÜKSEK LİSANS TEZİ, s. 52.
- [33] Usta, K. M. (2005). İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından İznik'in Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. ss. 27-57.
- [34] Yıldız, F., & Çobancıoğlu, T. (2019). BURSA-KELES İLÇESİ GELEMİÇ KIRSAL YERLEŞMESİ GELENEKSEL MİMARİ DOKUSUNUN İNCELENMESİ VE KORUMA AMAÇLI DEĞERLENDİRİLMESİ. TÜBA-KED Türyike Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi(20), 143-174.

